

Futures Studies of the Geopolitics of the South Caucasus: Scenarios and Implications of the Zangezur Corridor Project on the Security and Development of the Islamic Republic of Iran

Mahmood Nourani ¹ and Kazem Zoghi Barani ²

1- PhD in Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

2- Associate Professor of Political Geography, Imam Hossein University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article type: Research Article Received: 2025/08/25 Accepted: 2025/12/24 pp: 134- 154 Keywords: Zangezur Corridor; Futures Studies; Geopolitics; National Security; South Caucasus.	The South Caucasus region has emerged as one of the world's most sensitive geopolitical and geoeconomic focal points in recent decades. The establishment of the "Zangezur Corridor" as a strategic route connecting Azerbaijan through Armenia to Nakhchivan and Turkey could fundamentally transform the region's political geography. The Islamic Republic of Iran, as a significant regional player with common northwestern borders and historical, economic, and security ties to South Caucasus countries, faces both opportunities and threats from this corridor's activation. This study examines the geopolitical futures of the South Caucasus and analyzes potential scenarios of the Zangezur Corridor's impact on Iran's security and development. Employing a mixed-methods approach (qualitative-quantitative), the research includes documentary analysis and systematic review of academic sources and policy reports (2019-2025) for the qualitative component. The quantitative component utilizes "Scenario Writing Based on Crisis-Uncertainty Matrix" technique to identify key variables and project probable futures through 2035. Data was collected from reputable domestic and international sources, including scholarly articles, reports from international research centers, and statistics from regional organizations. Preliminary findings suggest that the Zangezur Corridor's activation may reduce Iran's access to trans-regional routes and weaken its geopolitical position in certain scenarios. However, through proactive diplomacy and geopolitical flexibility, the corridor could become an opportunity for regional trade development and enhanced economic cooperation. The study concludes by proposing policy recommendations to mitigate threats and maximize opportunities arising from South Caucasus developments.

Citation: Nourani, M., & Zoghi Barani, K. (2026). Futures Studies of the Geopolitics of the South Caucasus: Scenarios and Implications of the Zangezur Corridor Project on the Security and Development of the Islamic Republic of Iran. *Geography and Regional Future Studies*, 4(1), 134-154.

© Authors retain the copyright and full publishing rights. **Publisher:** Urmia University.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2025.56495.1148>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1405.4.1.8.3>

¹ **Corresponding author:** Mahmood Nourani, **Email:** mahmod.nourani@modares.ac.ir **Tell:** +989141881605

Extended Abstract

Introduction

The South Caucasus–Central Asia macro-region has entered a phase of accelerated geopolitical flux marked by the reconfiguration of transport corridors, energy grids, and security arrangements. For the Islamic Republic of Iran—a pivotal land bridge between the Persian Gulf, the Caspian, and Eurasia—these shifts simultaneously open strategic windows and generate new risks. Projects such as the Middle (Trans-Caspian) Corridor and the Zangezur route recalibrate trade flows and alliance structures, while EU monitoring missions, NATO exercises, and evolving Russia–Turkey dynamics further complicate the regional security complex. In this environment, national security can no longer be secured through conventional military-political instruments alone; it increasingly hinges on regional connectivity, resilient infrastructure, and institutionalized cooperation. Despite a growing literature on Eurasian connectivity, there remains a gap regarding Iran-specific, future-oriented assessments that integrate structural analysis with scenario planning. Addressing this gap, the present study examines how regional linkages—economic, infrastructural, and institutional—reshape Iran’s security calculus. By combining documentary analysis with MICMAC-based structural mapping and a crisis–uncertainty matrix for scenario design, the research offers an analytically rigorous and policy-relevant lens to evaluate plausible security futures for Iran amid intensifying competition and interdependence.

Methodology

This research adopts a qualitative–analytical design, structured in three complementary stages. First, documentary analysis was conducted, drawing on governmental reports, peer-reviewed journal articles, and strategic assessments from international think-tanks (e.g., Atlantic Council, OECD, EBRD). This ensured the inclusion of both academic and policy-oriented perspectives. Second, a structural analysis was implemented using the MICMAC technique to map interdependencies and influence–dependence relationships among

key geopolitical variables shaping Iran’s national security. Variables were identified through expert coding and then subjected to cross-impact analysis to distinguish high-influence, high-uncertainty drivers from stable factors. Third, the study employed scenario planning, specifically the crisis–uncertainty matrix, to develop four plausible security futures for Iran in the South Caucasus–Central Asia context. This multi-method approach enhances both the validity and reliability of findings: documentary evidence provides empirical grounding, MICMAC offers a systematic tool for variable interaction analysis, and scenario design generates policy-relevant foresight.

Results and discussion

The findings indicate that Iran’s national security in the South Caucasus–Central Asia nexus is primarily shaped by three clusters of variables. First, infrastructural and economic linkages—notably the North–South Corridor, the Rasht–Astara railway, and potential synergies with energy networks—emerged as high-influence/low-uncertainty drivers. Their stabilization effect suggests that accelerated investments in connectivity projects can provide Iran with structural resilience. Second, regional rivalries—particularly the Turkey–Azerbaijan alignment and its connection with the Zangezur Corridor—were identified as high-influence/high-uncertainty variables. Their outcomes could either marginalize Iran’s role in Eurasian connectivity or compel strategic recalibration toward Armenia and Central Asia. Third, external interventions—such as the EU Monitoring Mission in Armenia (EUMA), NATO’s Agile Spirit exercises, and Western sanctions regimes—introduce layers of unpredictability that constrain Iran’s maneuverability. When compared to earlier works (e.g., Kavalski, 2019; Balci, 2023), the results reaffirm the centrality of connectivity in reshaping regional orders but highlight Iran’s unique dual challenge: the need to safeguard sovereignty while leveraging interdependence. Unlike studies emphasizing Russian predominance, our findings show that Turkey’s

infrastructural assertiveness and the EU's normative engagement increasingly shape the environment within which Iran must operate. Similarly, while World Bank and OECD reports underscore the promise of the Middle Corridor, this study demonstrates its competitive tension with Iran's North-South route, raising both opportunities for diversification and risks of marginalization.

Conclusion

In conclusion, the study demonstrates that Iran's national security is no longer solely contingent upon traditional politico-military instruments but increasingly depends on its capacity to embed itself within regional infrastructures and institutional frameworks. The structural analysis confirms that while infrastructural linkages such as railways and energy corridors provide stabilizing leverage, geopolitical rivalries and external interventions act as disruptive drivers that require continuous monitoring and adaptive policy. Scenario planning further reveals that Iran's security outlook ranges from strategic marginalization under intensified Turkey-Azerbaijan cooperation to enhanced resilience through diversified partnerships in Central Asia and institutionalized security dialogues. From a policy perspective, four recommendations emerge. First, Iran should accelerate completion of the Rasht-Astara segment of the North-South Corridor, thereby reinforcing its

geo-economic centrality and reducing dependency on volatile routes. Second, deepening energy and infrastructural cooperation with Armenia can counterbalance the exclusionary potential of the Zangezur Corridor. Third, Iran must institutionalize multilateral dialogues—both within the SCO framework and through ad hoc regional security forums—to mitigate crisis scenarios and enhance predictability. Finally, Iran should strategically engage with global financial institutions such as the AIIB and World Bank, not only for resource mobilization but also to legitimize its infrastructural integration into wider Eurasian networks. Collectively, these measures reflect a pragmatic approach that blends resilience-building with proactive diplomacy, positioning Iran to navigate the uncertainties of a post-Westphalian regional order.

Declarations

Funding: There is no funding support.

Authors' Contribution: The authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest: The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments: We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

آینده‌پژوهی ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی: سناریوها و پیامدهای احداث دالان زنگه‌زور بر امنیت و توسعه جمهوری اسلامی ایران

محمود نورانی^۱ و کاظم ذوقی بارانی^۲ ID

۱- دانش آموخته دکتری جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲- دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	منطقه قفقاز جنوبی در دهه‌های اخیر به یکی از کانون‌های حساس ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی جهان تبدیل شده است. احداث «دالان زنگه‌زور» به عنوان یک کریدور استراتژیک که جمهوری آذربایجان را از طریق ارمنستان به نخجوان و ترکیه متصل می‌کند، می‌تواند نقشه جغرافیای سیاسی منطقه را دستخوش تغییرات بنیادین نماید. جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از بازیگران اصلی منطقه، با مرز مشترک در شمال غرب کشور و پیوندهای تاریخی، اقتصادی و امنیتی با کشورهای قفقاز جنوبی، در معرض فرصت‌ها و تهدیدهای متنوع ناشی از فعال‌سازی این دالان قرار دارد. این پژوهش با هدف آینده‌پژوهی ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی و بررسی سناریوهای محتمل اثرگذاری دالان زنگه‌زور بر امنیت و توسعه ایران انجام شده است. روش تحقیق به صورت ترکیبی (کیفی-کمی) طراحی گردیده است. در بخش کیفی، تحلیل اسنادی و مرور نظام‌مند منابع علمی و گزارش‌های سیاستی (۲۰۱۹-۲۰۲۵) انجام شده و در بخش کمی، از تکنیک «سناریونویسی مبتنی بر ماتریس بحران - عدم قطعیت» برای شناسایی متغیرهای کلیدی و ترسیم آینده‌های محتمل تا افق ۲۰۳۵ استفاده گردیده است. داده‌ها از منابع معتبر داخلی و خارجی، شامل مقالات علمی، گزارش‌های مراکز پژوهشی بین‌المللی و آمار رسمی سازمان‌های منطقه‌ای گردآوری شده‌اند. یافته‌های اولیه نشان می‌دهد که فعال شدن دالان زنگه‌زور می‌تواند دسترسی ایران به کریدورهای فرامنطقه‌ای را کاهش داده و جایگاه ژئوپلیتیکی کشور را در برخی سناریوها تضعیف کند؛ در عین حال، با اتخاذ راهبردهای دیپلماسی فعال و انعطاف‌پذیری ژئوپلیتیکی، این دالان می‌تواند به فرصتی برای توسعه تجارت منطقه‌ای و تقویت همکاری‌های اقتصادی بدل شود. مقاله در پایان، مجموعه‌ای از راهکارهای سیاستی برای کاهش تهدیدات و افزایش بهره‌وری از فرصت‌های ناشی از تحولات قفقاز جنوبی ارائه می‌دهد.
دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۳	
پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۳	
صص: ۱۵۴-۱۳۴	
واژگان کلیدی: دالان زنگه‌زور، آینده‌پژوهی، ژئوپلیتیک، امنیت ملی، قفقاز جنوبی.	

استناد: نورانی، محمود؛ و ذوقی بارانی، کاظم. (۱۴۰۵). آینده‌پژوهی ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی: سناریوها و پیامدهای احداث دالان زنگه‌زور بر امنیت و توسعه جمهوری اسلامی ایران. *جغرافیا و آینده پژوهی منطقه‌ای*، ۴(۱)، ۱۵۴-۱۳۴.

ناشر: دانشگاه ارومیه.

© نویسندگان حق چاپ و حقوق کامل نشر را حفظ می‌کنند.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2025.56495.1148>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1405.4.1.8.3>

مقدمه

تحولات ژئوپلیتیکی در دهه اخیر نشان می‌دهد که امنیت ملی کشورها دیگر صرفاً در چهارچوب مرزهای جغرافیایی یا توان نظامی تعریف نمی‌شود، بلکه به‌طور فزاینده‌ای به میزان پیوندها و تعاملات منطقه‌ای آن‌ها وابسته است (Balci, 2023: 16) در چنین شرایطی، جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان کشوری با موقعیت ممتاز ژئواستراتژیک در چهارراه ارتباطی غرب آسیا، آسیای مرکزی، قفقاز و حوزه خلیج فارس، با فرصت‌ها و تهدیدهای متعددی روبه‌روست. احداث و تقویت کریدورهای ترانزیتی همچون «دالان زنگه‌زور»، «کریدور شمال - جنوب» و «کریدور میانی» موجب شکل‌گیری نظم‌های جدید منطقه‌ای شده است که می‌تواند موقعیت ایران را در معادلات امنیتی و اقتصادی منطقه ارتقا دهد یا در صورت غفلت، به تضعیف جایگاه آن منجر شود. پرسش اصلی اینجاست که ایران چگونه می‌تواند از رهگذر پیوندهای منطقه‌ای، امنیت ملی خود را تضمین کند و در برابر تهدیدات نوظهور ایستادگی نماید.

ضرورت انجام این پژوهش از دو جنبه قابل توضیح است. نخست، روندهای جاری در قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی بیانگر تغییر موازنه قدرت به سود بازیگرانی چون ترکیه و جمهوری آذربایجان است که با حمایت برخی قدرت‌های فرامنطقه‌ای، می‌کوشند مسیرهای ارتباطی را به‌گونه‌ای طراحی کنند که نقش ایران به حداقل برسد. این تحولات در صورت تداوم می‌تواند نه‌تنها امنیت مرزهای شمال‌غربی ایران را با چالش مواجه سازد، بلکه موقعیت ژئواکونومیک کشور در طرح‌های کلان حمل‌ونقلی اوراسیا را تضعیف کند. دوم، با توجه به فشار تحریم‌های بین‌المللی، پیوندهای منطقه‌ای یکی از محدود ابزارهای عملی ایران برای مقابله با انزوای اقتصادی و افزایش تاب‌آوری امنیتی به شمار می‌رود؛ بنابراین، بررسی دقیق نسبت میان امنیت ملی ایران و پیوندهای منطقه‌ای، ضرورتی علمی و کاربردی دارد که می‌تواند هم به ادبیات علمی حوزه ژئوپلیتیک کمک کند و هم راهبردهای سیاست‌گذاری کشور را غنی‌تر سازد.

این مقاله با هدف پر کردن خلأ موجود در مطالعات امنیت ملی ایران تدوین شده است؛ خلأیی که ناشی از کمبود پژوهش‌های آینده‌نگر و سناریومحور درباره تأثیر کریدورهای منطقه‌ای بر امنیت ملی است. پرسش‌های محوری این تحقیق عبارت‌اند از: نخست، پیوندهای منطقه‌ای چه نقشی در تقویت یا تضعیف امنیت ملی ایران ایفا می‌کنند؟ دوم، کدام متغیرها و عوامل ژئوپلیتیکی بیشترین تأثیر را بر موقعیت آینده ایران در قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی خواهند داشت؟ سوم، چه سناریوهایی می‌توان برای آینده امنیت ملی ایران در بستر تحولات منطقه‌ای ترسیم کرد؟ این پرسش‌ها با فرض ضمنی بررسی می‌شوند که امنیت ملی در عصر پسامدرن بیش از گذشته در پیوند با روندهای اقتصادی، زیرساختی و همکاری‌های فراملی تعریف می‌شود و ایران ناگزیر است برای حفظ و ارتقای موقعیت خود، رویکردی تعاملی و چندبعدی در پیش گیرد. بر این اساس، پژوهش حاضر می‌کوشد با بهره‌گیری از تحلیل اسنادی، روش‌های کمی و ابزارهای آینده‌پژوهی همچون MICMAC و سناریونویسی مبتنی بر ماتریس بحران - عدم قطعیت، ابعاد مختلف موضوع را واکاوی کند و تصویری جامع از فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌روی ایران ارائه دهد. بدین ترتیب، انتظار می‌رود یافته‌های تحقیق نه‌تنها به غنای مباحث نظری در حوزه امنیت ملی و ژئوپلیتیک بیفزاید، بلکه به‌طور مستقیم در سیاست‌گذاری‌های منطقه‌ای کشور نیز مورد استفاده قرار گیرد.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

پیشینه‌ی پژوهش

تحولات ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی و پروژه‌های ترانزیتی این منطقه، طی سال‌های اخیر توجه بسیاری از پژوهشگران داخلی و خارجی را جلب کرده است. این بخش به بررسی مهم‌ترین مطالعات علمی منتشرشده در این حوزه می‌پردازد و سپس تفاوت رویکرد و روش تحقیق حاضر با پژوهش‌های پیشین را تبیین می‌کند.

مطالعات داخلی

گل‌کرمی و مصطفی‌پور (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «دالان زنگه‌زور و آینده موقعیت ژئوپلیتیک ایران» با رویکرد توصیفی - تحلیلی و بهره‌گیری از منابع اسنادی، نشان دادند که احداث دالان زنگه‌زور می‌تواند مسیرهای سنتی دسترسی ایران به قفقاز را محدود کند و توازن ژئوپلیتیکی منطقه را به سود ترکیه و جمهوری آذربایجان تغییر دهد. این مطالعه بر تهدیدات ژئوپلیتیکی تمرکز داشته اما از تحلیل آینده‌پژوهانه غافل مانده است (Golkarami & Mostafapour, 2024: 6)

کولایی و نوروزی‌زرمهری (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «همکاری سه‌جانبه ایران - آذربایجان - روسیه در کریدور شمال - جنوب»، با استفاده از تحلیل تطبیقی، ظرفیت‌های ژئواکونومیک کریدور شمال - جنوب را بررسی کردند. یافته‌ها نشان می‌دهد که همکاری سه‌جانبه

می‌تواند به تثبیت امنیت منطقه‌ای کمک کند. تمرکز این تحقیق بر کریدور شمال - جنوب بوده و به مقایسه تحلیلی با دالان زنگه‌زور نپرداخته است (Kolayi & Norouzi Zarmehri, 2021: 9)

کشلو و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله‌ی «تحلیل و بررسی جایگاه ژئوپلیتیک ایران در طرح‌های انتقال منابع انرژی از حوزه دریای خزر در راستای تأثیر آن بر توسعه ژئوآکونومیک آسیای میانه و قفقاز»، به این نتیجه رسیدند که ایران با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک (جغرافیای سیاسی) ویژه‌ای که دارد می‌تواند نقش ترانزیتی و اتصال این کشورها را به آب‌های آزاد و اروپا داشته باشد؛ به عبارت دیگر، ایران با توجه به جایگاه جغرافیایی (طبیعی و انسانی) خود، به عنوان یک گزینه مناسب انکارناپذیر برای انتقال نفت و گاز کشورهای تازه استقلال یافته آسیای مرکزی به بازارهای مصرف مطرح است. این مسائل علاوه بر فرصت‌هایی که در اختیار ایران می‌گذارد، چالش‌هایی را نیز برای ایران به دنبال داشته است، مانند حضور آمریکا و اسرائیل در منطقه. غربی‌ها به خوبی می‌دانند که مسیر جنوبی و ایران، تنها مسیری است که می‌تواند نفت و گاز مورد نیاز اروپا را بدون نیاز به عبور از مرزهای روسیه به آنجا انتقال دهد (Koneshloo et al., 2022: 21).

مطالعات خارجی

چدیا (۲۰۲۴) در مقاله "Zangezur Corridor: Economic Potential and Political Constraints" با روش تحلیلی - اقتصادی، ظرفیت‌های اقتصادی دالان زنگه‌زور و موانع سیاسی آن را بررسی کرد. یافته‌ها نشان می‌دهد که علی‌رغم کاهش هزینه و زمان حمل‌ونقل، بی‌اعتمادی میان ارمنستان و آذربایجان و نگرانی ایران و روسیه مانع بهره‌برداری کامل می‌شود (chedua, 2024: 19). کریم‌اف (۲۰۲۴) در مقاله "Political Opportunities and Risks of Opening the Zangezur Corridor" با استفاده از تحلیل ریسک ژئوپلیتیکی، بر فرصت‌ها و تهدیدهای باز شدن این دالان تمرکز کرد. مهم‌ترین یافته، دوگانه فرصت‌سازی اقتصادی و تهدید امنیتی برای بازیگران منطقه‌ای از جمله ایران بود (Karimov, 2024: 17).

کاوتاردز (۲۰۲۴) در مقاله "Armenia and Azerbaijan in a Geopolitical Battle: Zangezur Corridor" با روش مطالعه موردی تطبیقی، دالان زنگه‌زور را به عنوان میدان رقابت قدرت‌ها معرفی کرد و بر ضرورت استراتژی چندلایه ایران تأکید نمود (Kavtaradze, 2024: 31).

مبانی نظری

قلمرو ژئوپلیتیکی

قلمرو ژئوپلیتیکی عبارت است از فضای جغرافیایی و انسان‌ها و جوامع مربوط به آن‌ها که در حوزه نفوذ و تأثیرگذاری یک یا چند متغیر سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی، امنیتی، تجاری، تکنولوژیکی و رسانه‌ای کشور یا بازیگر قدرتمند قرار دارد به عبارت دیگر کشورها و سرزمین‌ها و فضاهای جغرافیایی پیرامونی که در حوزه نفوذ کشور مرکز (قطب) قرار دارد قلمرو ژئوپلیتیکی آن نامیده می‌شود. (Hafeznia, 2015: 114) گریفیتس درباره این مفهوم می‌نویسد آن زمان که قلمروهای جغرافیایی به لحاظ سیاسی باردار شوند، قلمروها ماهیتی ژئوپلیتیکی خواهند یافت (Griffiths, 2018: 232) از این مناطق ژئوپلیتیک در واپایش هر بازیگری باشند، ابتکار عمل در بازی‌های مربوط به منطقه نیز در اختیار آن کشور خواهد گذاشت.

کریدور بین‌المللی

کریدور اصولاً به راهرو یا دالانی گفته می‌شود که برای حمل‌ونقل مورد استفاده قرار می‌گیرد، در هر کریدوری می‌توان از شیوه‌های مختلف حمل‌ونقل ریلی جاده‌ای و دریایی آبراه‌ها و خطوط انتقال انرژی نفت و گاز استفاده نمود. از نقطه نظر سازمان همکاری راه‌آهن‌ها (OSID) یک کریدور بین‌المللی به شبکه‌ی حمل‌ونقل بین‌المللی گفته می‌شود که از خطوط راه‌آهن، آبراه‌ها و جاده‌ها به منظور حمل‌ونقل و ترانزیت بین‌المللی کالا و مسافر در حداقل زمان ممکن همراه با صرفه‌ی اقتصادی استفاده می‌نماید و به عبارتی نیز هر کریدور در یکی از حالت‌های زیر قرار می‌گیرد: در جهت عرضی شرق - غرب و بالعکس در جهت طولی شمال - جنوب و بالعکس ما بین کریدورهای طولی و عرضی (Mousavi & Jafari, 2020: 34- Ghalehtemouri et al., 2023- Hoseinpour et al., 2024)

دالان ژئوپلیتیکی

دالان ژئوپلیتیکی^۴ اشاره به مسیر یا کریدوری دارد که از نظر جغرافیایی و راهبردی در کانون رقابت و منازعه میان قدرت‌های منطقه‌ای یا جهانی قرار دارد. این دالان‌ها معمولاً محل عبور خطوط ارتباطی، انرژی یا ترانزیت هستند و از طریق آن‌ها قدرت‌ها می‌کوشند نفوذ سیاسی،

^۱ Chedia

^۲ Karimov

^۳ Kavtaradze

^۴ Geopolitical Corridor

اقتصادی یا نظامی خود را بسط دهند (Korybko, 2023: 53- Mousavi et al., 2024). دالان زنگه‌زور نمونه‌ای از این مفهوم است که هم‌زمان ویژگی‌های ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک را داراست.

مواد و روش پژوهش

این پژوهش از نظر ماهیت و هدف، کاربردی - توسعه‌ای و از نظر رویکرد، آینده‌پژوهانه با بهره‌گیری از روش‌های ترکیبی (کیفی - کمی) است. داده‌ها در دو مرحله گردآوری شد: ابتدا با مرور نظام‌مند منابع علمی (۲۰۱۸-۲۰۲۴) در پایگاه‌های Scopus، Web of Science، Magiran و SID و بررسی اسناد سیاستی مرتبط با کریدورهای ترانزیتی ایران، داده‌های ثانویه گردآوری گردید؛ سپس با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۶ نفر از خبرگان ژئوپلیتیک و آینده‌پژوهی و پرسش‌نامه تخصصی، داده‌های اولیه فراهم شد. تحلیل داده‌ها در سه گام انجام شد: تحلیل محتوای کیفی برای استخراج متغیرها، تحلیل ساختاری با نرم‌افزار MICMAC برای شناسایی متغیرهای کلیدی و اثرگذاری - اثرپذیری آن‌ها و طراحی سناریو با استفاده از ماتریس بحران - عدم قطعیت و نرم‌افزار Scenario Wizard جامعه‌ی آماری شامل کارشناسان و صاحب‌نظران منتخب به‌روش هدفمند بود. شاخص‌های پژوهش شامل متغیرهای ژئوپلیتیکی (جایگاه ایران در شبکه کریدورها، روابط منطقه‌ای، نفوذ قدرت‌های خارجی)، ژئواکونومیک (حجم تجارت، زمان و هزینه ترانزیت، سرمایه‌گذاری خارجی) و امنیتی (امنیتی، تنش‌های مرزی، ثبات سیاسی همسایگان) بوده و دو عدم قطعیت بحرانی شامل تغییر رویکرد سیاست خارجی ارمنستان - آذربایجان و سیاست‌های تحریمی و مداخلات قدرت‌های فرامنطقه‌ای شناسایی گردید.

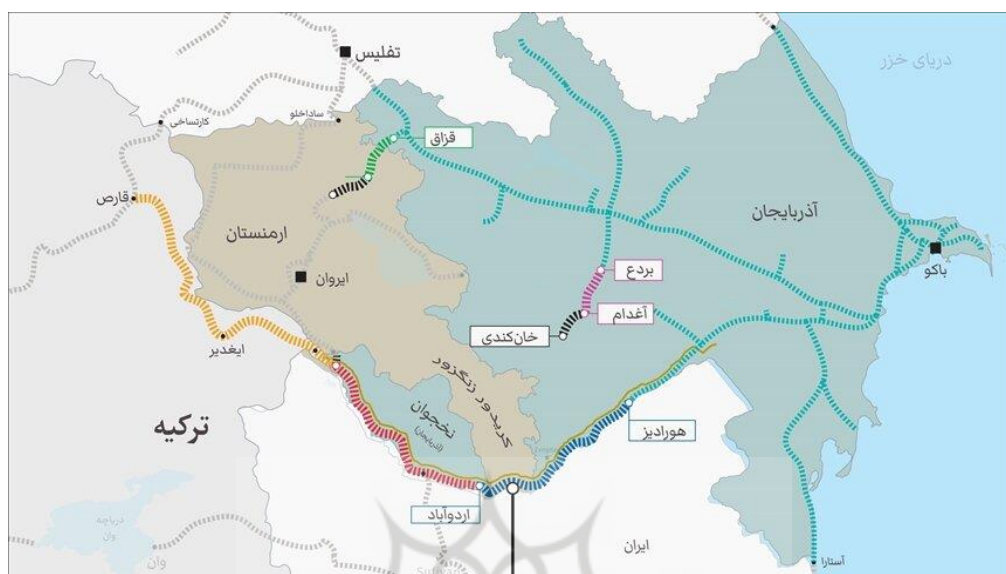
محدوده مورد مطالعه

منطقه‌ی مورد مطالعه «قفقاز جنوبی» است که شامل سه کشور مستقل ارمنستان، جمهوری آذربایجان و گرجستان می‌شود؛ ناحیه‌ای در حد فاصل دریای سیاه و دریای خزر با ساختار ناهموار زاگرس - قفقاز (شاخه‌ی قفقاز خرد) که گذرگاه‌های ترابری شمال - جنوب و شرق - غرب در آن تلاقی می‌کنند. از منظر جمعیتی، برآوردهای به‌روز نشان می‌دهد جمعیت ارمنستان در سال ۲۰۲۳ حدود ۲,۷۸۰,۴۶۹ نفر، جمعیت جمهوری آذربایجان حدود ۱۰,۱۷۵,۰۱۶ نفر و جمعیت گرجستان حدود ۳,۷۱۲,۵۰۲ نفر بوده است (World Bank). این قاب سیاسی - جغرافیایی و ریخت‌شناسی زمین، بستر مناسبی برای تحلیل پیوندهای ترانزیتی و پیامدهای ژئوپلیتیکی سناریوهای اتصال جدید فراهم می‌کند. کانون تمرکز در این پژوهش، کریدور ادعایی «زنگه‌زور» است که از نظر فضایی استان سیونیک ارمنستان (میان نخجوان آذربایجان و بخش‌های غربی جمهوری آذربایجان) و دشت - دره‌ی ارس را در بر می‌گیرد. رود ارس در این پهنه مرز طبیعی میان ایران، ارمنستان و آذربایجان را شکل می‌دهد و نقش راهبردی در هدایت کریدورهای بالقوه‌ی جاده‌ای و ریلی دارد. مطابق متن توافق سه‌جانبه‌ی ۱۰ نوامبر ۲۰۲۰، «همه‌ی پیوندهای اقتصادی و حمل‌ونقلی در منطقه باید رفع انسداد شود» و دولت ارمنستان «ایمنی پیوندهای حمل‌ونقلی میان مناطق غربی جمهوری آذربایجان و جمهوری خودمختار نخجوان» را تضمین می‌کند؛ مفهومی که مبنای بحث‌های کنونی درباره‌ی مسیرهای عبوری از سیونیک است. جمعیت سیونیک طبق آخرین سرشماری ارمنستان در ۲۰۲۲ برابر با ۱۱۴,۴۸۸ نفر گزارش شده و تنها گذرگاه زمینی فعال ایران - ارمنستان، پایانه‌ی مرزی «مغری-نوردوز» در جنوبی‌ترین بخش سیونیک است (Ghaderi Hajat et al., 2024: 28).

در کرانه‌ی جنوبی این پهنه، سه استان مرزی ایران - آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و اردبیل - به‌ترتیب برآورد جمعیتی سال ۱۴۰۰ حدود ۴,۰۴۰,۴۰۰، ۳,۰۹۶,۱۹۶ و ۱,۳۰۰,۰۰۰ نفر دارند (Statistical Center of Iran) و کانون‌های شهری - مرزی چون تبریز، جلفا و پلدشت نقش گره‌های لجستیکی را ایفا می‌کنند. مرز ایران - ارمنستان (حدود ۴۴ کیلومتر) و مرز غیرپیوسته‌ی ایران - جمهوری آذربایجان (شامل بخش نخجوان) عمدتاً بر بستر رود ارس امتداد می‌یابند و به‌همین دلیل، تغییر آرایش مسیرهای عبوری در سیونیک می‌تواند به‌طور مستقیم بر دسترسی و الگوهای مبادله‌ی فرامرزی این استان‌ها اثرگذارد. این تصویری موز از بستر سیاسی - جغرافیایی و جمعیتی منطقه است که در ادامه‌ی مقاله مبنای تحلیل‌های سناریومحور قرار می‌گیرد (Mousavi et al, 2025: 126).

بررسی وضعیت ژئواکونومیک کشورهای قفقاز جنوبی نشان می‌دهد که این حوزه ژئوپلیتیکی چون در حد فاصل آسیا و اروپا قرار گرفته است اهمیت بسیار بالایی به‌خصوص در راستای ترانزیت و جغرافیای حمل‌ونقل دارد. وابستگی شدید گاز اروپا به این منطقه باعث اهمیت این حوزه از بعد ژئوپلیتیک دسترسی شده است (Zarei & MosaviShahid, 2024: 12). از سوی دیگر بررسی شاخص‌های اقتصادی کشورهای حوزه قفقاز جنوبی نشان می‌دهد که آذربایجان در سال ۲۰۲۲، ۷۸ میلیارد دلار تولید ثروت کرده و این رقم برای ارمنستان ۱۹ میلیارد دلار بوده و گرجستان نیز ۲۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ تولید ثروت انجام داده است. نکته‌ی حائز اهمیت تولید ثروت کشورها به ازای هر نفر است.

برای آذربایجان تولید ثروت به ازای هر نفر در سال ۲۰۲۲ رقم ۷۷۳۶ دلار را نشان می‌دهد و ارمنستان نیز ۷۰۱۴ دلار به ازای هر نفر در سال ۲۰۲۲ تولید ثروت انجام داده و این رقم برای گرجستان ۶۶۲۷ دلار بوده است. بررسی نرخ رشد اقتصادی کشورها نیز نشان می‌دهد که آذربایجان نرخ رشد اقتصادی ۴٫۶ را در سال ۲۰۲۲ به ثبت رسانده و این رقم برای ارمنستان ۱۲٫۶ بوده و گرجستان نرخ رشد ۱۰٫۱ را در سال ۲۰۲۲ به ثبت رسانده است (World Bank, 2023).

شکل ۱- محدوده ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی و منطقه‌ی مورد مطالعه
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

بحث و ارائه یافته‌ها

تحلیل اسنادی

تحلیل اسنادی در این پژوهش با هدف شناسایی روندها و محرک‌های کلیدی تأثیرگذار بر جایگاه ژئوپلیتیکی ایران در پرتو دالان زنگه‌زور انجام شد. برای این منظور، اسناد سیاستی ایران، بیانیه‌های رسمی کشورهای ذی‌نفع، گزارش‌های مراکز مطالعاتی بین‌المللی و مقالات علمی منتشرشده در بازه زمانی ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۴ بررسی گردید. این اسناد در چهار حوزه‌ی سیاسی - دیپلماتیک، اقتصادی - ترانزیتی، امنیتی - نظامی و ژئوپلیتیکی - راهبردی طبقه‌بندی شدند. جدول ۱ خلاصه‌ای از این طبقه‌بندی و گزاره‌های کلیدی هر حوزه را نشان می‌دهد.

جدول ۱- گزاره‌های کلیدی استخراج‌شده از اسناد و منابع رسمی

سال	منابع	گزاره کلیدی	حوزه
۲۰۲۰	Government of Russia	بیانیه سه‌جانبه نوامبر ۲۰۲۰ مبنی بر رفع انسداد مسیرهای ترانزیتی قفقاز	سیاسی - دیپلماتیک
۲۰۲۴	Kavtaradze	تغییر رویکرد سیاست خارجی ارمنستان به سمت غرب پس از جنگ ۲۰۲۰	سیاسی - دیپلماتیک
۲۰۲۳	SWP Berlin	طرح کریدور میانی (Middle Corridor) به عنوان رقیب شمال-جنوب	اقتصادی - ترانزیتی
۲۰۲۳	Atlantic Council	استقرار نیروهای صلح‌بان روسیه در قره‌باغ و کاهش تدریجی حضور آن‌ها	امنیتی - نظامی
۲۰۲۴	Modern Diplomacy	افزایش نقش ترکیه در پروژه‌های ترانزیتی شرق - غرب	ژئوپلیتیکی - راهبردی
۱۴۰۱	Mousavi et al	امکان بهره‌گیری ایران از مسیرهای جایگزین در صورت شکست زنگه‌زور	ژئوپلیتیکی - راهبردی

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

تحلیل محتوای این اسناد نشان می‌دهد که در سطح سیاسی - دیپلماتیک، دالان زنگه‌زور نه تنها یک پروژه ترانزیتی بلکه یک ابزار فشار ژئوپلیتیکی بر ایران است، چرا که می‌تواند معادلات دسترسی ایران به قفقاز و اروپا را دگرگون کند. در سطح اقتصادی - ترانزیتی، اجرای این دالان می‌تواند سهم ایران از ترانزیت شرق - غرب را کاهش داده و رقابت با کریدورهای جایگزین را تشدید نماید. در بعد امنیتی - نظامی،

کاهش حضور نظامی روسیه و افزایش نقش ترکیه و حتی ناتو می‌تواند به بی‌ثباتی منطقه‌ای و فشار بر مرزهای شمالی ایران منجر شود. نهایتاً در بعد ژئوپلیتیکی - راهبردی، شکست یا توقف پروژه زنگه‌زور می‌تواند فرصت بازآرایی مسیرهای ترانزیتی از طریق ایران را فراهم آورد.

نتایج تحلیل ساختاری (MICMAC)

برای شناسایی متغیرهای کلیدی مؤثر بر آینده جایگاه ژئوپلیتیکی ایران در پرتو احداث دالان زنگه‌زور، ابتدا ۲۶ متغیر بر اساس یافته‌های تحلیل اسنادی و نظرات خبرگان استخراج شد. سپس این متغیرها وارد ماتریس اثرگذاری - اثرپذیری شدند تا روابط متقابل و میزان تأثیر هر متغیر بر سایر متغیرها مشخص گردد. این ماتریس به صورت یک جدول ۲۶×۲۶ تنظیم و در نرم‌افزار MICMAC پردازش شد.

ماتریس اثرگذاری - اثرپذیری متغیرها

در این ماتریس، اثرگذاری هر متغیر بر سایر متغیرها بر اساس یک مقیاس چهاردرجه‌ای (۰= بدون اثر، ۱= اثر ضعیف، ۲= اثر متوسط، ۳= اثر قوی) ارزیابی گردید. خروجی نرم‌افزار، مجموع اثرگذاری‌ها و اثرپذیری‌ها را برای هر متغیر محاسبه کرده است.

جدول ۲- فهرست کامل متغیرها و میزان اثرگذاری و اثرپذیری آن‌ها در مدل MICMAC

کد	متغیر	اثرگذاری کل	اثرپذیری کل	جایگاه در نمودار
V1	رویکرد سیاست خارجی ارمنستان	۳۸	۳۵	پیشران
V2	رویکرد سیاست خارجی آذربایجان	۴۰	۳۷	پیشران
V3	سطح مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای (آمریکا، اتحادیه اروپا، ناتو)	۴۱	۳۹	پیشران
V4	روابط ایران و ترکیه	۳۶	۳۰	پیشران
V5	روابط ایران و روسیه	۳۵	۲۹	پیشران
V6	تحریم‌های اقتصادی غرب علیه ایران	۳۲	۳۴	متغیر کلیدی
V7	سرمایه‌گذاری ایران در مسیرهای جایگزین ترانزیتی	۳۰	۲۷	متغیر کلیدی
V8	امنیت مرزهای شمالی ایران	۲۸	۳۳	وابسته
V9	حضور نظامی روسیه در قره‌باغ	۲۵	۳۱	وابسته
V10	نقش ترکیه در پروژه‌های ترانزیتی شرق-غرب	۳۴	۲۶	پیشران
V11	سیاست انرژی آذربایجان و ارمنستان	۳۹	۲۸	تعدیل‌کننده
V12	نفوذ چین در مسیرهای ترانزیتی قفقاز	۳۳	۲۵	تعدیل‌کننده
V13	همکاری ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا	۲۷	۲۲	تعدیل‌کننده
V14	تنش‌های قومی در مناطق مرزی ایران و آذربایجان	۲۴	۳۰	وابسته
V15	سطح بی‌ثباتی سیاسی داخلی ارمنستان	۲۶	۲۹	وابسته
V16	توان نظامی ایران در شمال غرب کشور	۲۲	۲۱	خودمختار
V17	ظرفیت بنادر شمالی ایران (انزلی، امیرآباد)	۲۰	۱۹	خودمختار
V18	روابط ایران و گرجستان	۲۳	۲۲	خودمختار
V19	توافقات چندجانبه حمل‌ونقل (مانند INSTC)	۲۹	۲۴	تعدیل‌کننده
V20	نقش رسانه‌های بین‌المللی در تصویرسازی از ایران	۲۸	۲۸	متغیر کلیدی
V21	نفوذ اسرائیل در قفقاز جنوبی	۳۱	۳۲	پیشران
V22	سطح توسعه زیرساخت‌های ریلی ایران به قفقاز	۲۷	۲۶	تعدیل‌کننده
V23	سیاست‌های امنیتی ارمنستان در مرزهای ایران	۲۶	۲۷	وابسته
V24	حجم مبادلات تجاری ایران با قفقاز	۲۵	۲۴	خودمختار
V25	تحولات جنگ اوکراین و اثر آن بر معادلات قفقاز	۳۹	۳۶	پیشران
V26	پویایی تعاملات ایران با سازمان همکاری شانگهای	۲۸	۲۵	تعدیل‌کننده

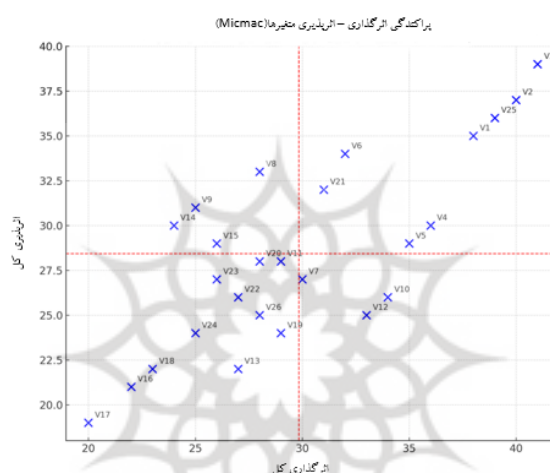
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

بررسی داده‌های جدول نشان می‌دهد که متغیرهای پیشران^۱ شامل V1، V2، V3، V4، V5، V10، V21 و V25 بیشترین نقش را در شکل‌دهی آینده‌ی جایگاه ژئوپلیتیکی ایران در قفقاز جنوبی ایفا می‌کنند. از میان این موارد، متغیر سطح مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای (V3) با بالاترین میزان اثرگذاری (۴۱) و اثرپذیری (۳۹)، جایگاه محوری در شبکه متغیرها دارد. این بدان معناست که تغییرات در رفتار و حضور

^۱ Driving Variables

قدرت‌هایی چون ایالات متحده، اتحادیه اروپا و ناتو می‌تواند هم‌زمان موجب دگرگونی در چندین بعد سیاسی، امنیتی و اقتصادی منطقه شود. همچنین متغیر تحولات جنگ اوکراین (V25) با اثرگذاری و اثرپذیری نسبتاً بالا، از طریق تغییر توازن قدرت روسیه و غرب بر تحولات قفقاز اثرگذار است. این دو متغیر، در کنار رویکردهای سیاست خارجی ارمنستان (V1) و آذربایجان (V2)، به‌عنوان شاخص‌های پیش‌بینی‌کننده جهت‌گیری تحولات ژئوپلیتیکی عمل می‌کنند.

در مقابل، متغیرهای وابسته نظیر امنیت مرزهای شمالی ایران (V8)، حضور نظامی روسیه در قره‌باغ (V9)، تنش‌های قومی در مناطق مرزی (V14) و سطح بی‌ثباتی سیاسی داخلی ارمنستان (V15)، بیشتر تابع تغییرات پیشران‌ها هستند و کمتر نقشی در جهت‌دهی مستقیم به سناریوهای آینده دارند. این امر نشان می‌دهد که ایران، برای مدیریت پیامدهای احتمالی دالان زنگه‌زور، باید سیاست‌های کنش‌گرانه‌ای را در قبال پیشران‌ها اتخاذ کند تا اثرات متغیرهای وابسته را کاهش دهد. متغیرهای خودمختار مانند ظرفیت بنادر شمالی ایران (V17) یا روابط ایران و گرجستان (V18) نیز، به‌رغم اهمیت موضوعی، ارتباط ضعیف‌تری با سایر متغیرها دارند و تغییرات آن‌ها تأثیر اندکی بر ساختار کلی سیستم دارد. این تحلیل بیانگر آن است که تمرکز سیاست‌گذاری و سناریونویسی آینده‌پژوهانه باید بر مجموعه محدودی از متغیرهای کلیدی و پیشران متمرکز شود که بیشترین قدرت تغییر ساختار را دارا هستند.

شکل ۲- نمودار پراکندگی اثرگذاری - اثرپذیری متغیرها در نرم‌افزار Micmac
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

نتایج ماتریس بحران - عدم قطعیت

پس از شناسایی متغیرهای کلیدی با استفاده از مدل MICMAC، مرحله بعدی، تحلیل آن‌ها در چارچوب ماتریس بحران - عدم قطعیت است. هدف این مرحله، تعیین آن دسته از متغیرهایی است که علاوه بر اثرگذاری بالا، میزان عدم قطعیت آن‌ها نیز زیاد است. این متغیرها بیشترین پتانسیل را برای شکل‌دهی سناریوهای متضاد و غیرقابل‌پیش‌بینی دارند. در این تحقیق، با بهره‌گیری از روش دلفی و نظرسنجی از ۱۶ خبره حوزه ژئوپلیتیک و روابط بین‌الملل، میزان عدم قطعیت هر متغیر در مقیاس ۰ تا ۵ ارزیابی شد.

جدول ۳ متغیرهایی را نشان می‌دهد که هم‌زمان در دو بُعد «اثرگذاری» و «عدم قطعیت» امتیاز بالایی کسب کرده‌اند و به‌عنوان محورهای اصلی سناریوهای آینده انتخاب شده‌اند.

جدول ۳- جدول متغیرهای کلیدی بحران - عدم قطعیت

کد	متغیر	اثرگذاری کل	عدم قطعیت (۰-۵)	جایگاه در ماتریس
V3	سطح مداخله قدرت‌های فرا منطقه‌ای	۴۱	۴٫۸	بحران‌ساز
V25	تحولات جنگ اوکراین و اثر آن بر قفقاز	۳۹	۴٫۶	بحران‌ساز
V2	رویکرد سیاست خارجی آذربایجان	۴۰	۴٫۴	بحران‌ساز
V1	رویکرد سیاست خارجی ارمنستان	۳۸	۴٫۲	بحران‌ساز
V21	نفوذ اسرائیل در قفقاز جنوبی	۳۱	۴٫۱	بحران‌ساز
V10	نقش ترکیه در پروژه‌های ترانزیتی شرق - غرب	۳۴	۴٫۰	بحران‌ساز

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

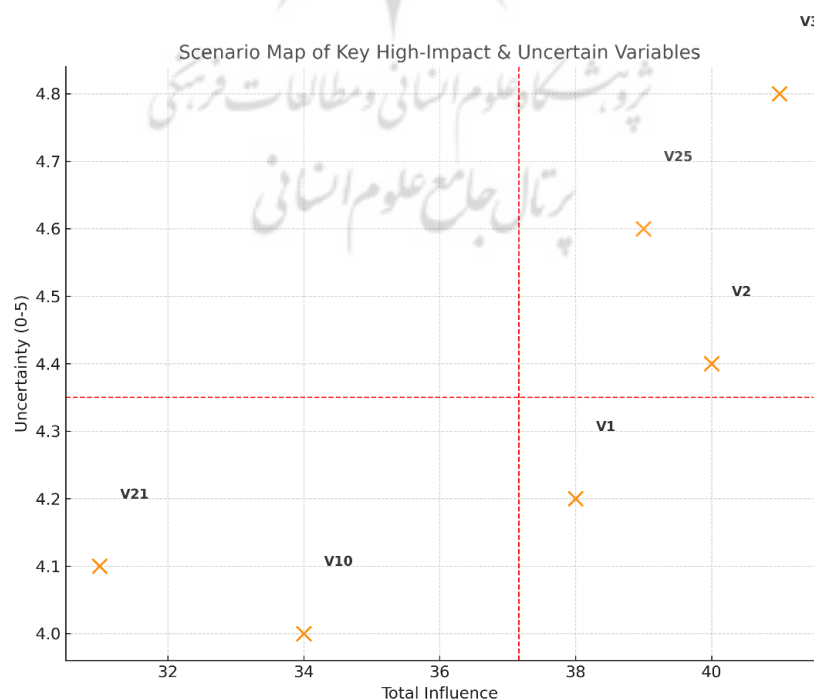
بر اساس شکل ۲، متغیرهای بحران‌ساز در ربع بالایی - راستی ماتریس (اثرگذاری بالا، عدم قطعیت بالا) قرار گرفته‌اند. این متغیرها، مستعد ایجاد تحولات ناگهانی در محیط ژئوپلیتیکی ایران هستند و تغییرات آن‌ها می‌تواند جهت‌گیری کلان سناریوها را تغییر دهد. نتایج به‌دست‌آمده از ماتریس بحران - عدم قطعیت نشان می‌دهد که متغیر سطح مداخله قدرت‌های فرا منطقه‌ای (V3)، به دلیل نقش مستقیم ایالات متحده و ناتو در حمایت نظامی و سیاسی از گرجستان و آذربایجان، یکی از مهم‌ترین عوامل بی‌ثباتی منطقه است. شواهد میدانی از ابتدای سال ۲۰۲۴ حاکی از افزایش رزمایش‌های مشترک ناتو با گرجستان و ریزنی‌های امنیتی واشنگتن - باکو است که نه تنها بر موازنه قدرت تأثیر گذاشته، بلکه حساسیت روسیه و ایران را نیز برانگیخته است (OECD, 2024).

تحولات جنگ اوکراین (V25) همچنان یکی از تعیین‌کننده‌ترین عوامل متغیر در ساختار امنیتی قفقاز جنوبی محسوب می‌شود. شکست‌ها و پیروزی‌های تاکتیکی روسیه در جبهه شرق اوکراین به‌طور مستقیم بر میزان توان نظامی و دیپلماتیک این کشور در قفقاز اثر گذاشته است. داده‌های میدانی نشان می‌دهد که در نیمه دوم ۲۰۲۴، روسیه بخشی از نیروهای مستقر خود در قره‌باغ را کاهش داده و این امر خلأ امنیتی قابل توجهی ایجاد کرده که فرصت مداخله برای ترکیه و حتی رژیم صهیونیستی را افزایش داده است (Foreign Policy, 2023).

رویکرد سیاست خارجی آذربایجان (V2) نیز با تأکید بر تکمیل دالان زنگه‌زور بدون حضور و موافقت ایران، باعث تشدید تنش‌های دیپلماتیک شده است. سخنان اخیر رئیس‌جمهور آذربایجان در نشست با سران ترکمنستان و ترکیه در دسامبر ۲۰۲۲ مبنی بر «ضرورت اتصال جهان ترک از راه‌های غیر وابسته به ایران» نشانه‌ی روشنی از این تغییر رویکرد است (AnadoluAgency, 2024). از سوی دیگر، رویکرد سیاست خارجی ارمنستان (V1) به دلیل فشارهای داخلی برای فاصله گرفتن از روسیه و گرایش بیشتر به اتحادیه اروپا، در موقعیتی دوگانه قرار گرفته که این امر بر رفتار غیرقابل‌پیش‌بینی این کشور در قبال ایران تأثیر می‌گذارد.

متغیر نفوذ اسرائیل در قفقاز جنوبی (V21) با افزایش فعالیت‌های اطلاعاتی و امنیتی در جمهوری آذربایجان و حتی گرجستان، به عاملی جدی برای بی‌ثباتی منطقه بدل شده است. شواهد منتشرشده توسط منابع بین‌المللی نشان می‌دهد که بخشی از تجهیزات شنود و رصد مرزی آذربایجان در نزدیکی مرزهای ایران توسط شرکت‌های وابسته به اسرائیل تأمین شده است (Caucasuswatch, 2022). در نهایت، نقش ترکیه در پروژه‌های ترانزیتی شرق - غرب (V10) که با حمایت مالی چین و قطر در حال گسترش است، مسیرهای جایگزین کریدور شمال - جنوب را تقویت می‌کند و با دور زدن ایران، توازن ژئوپلیتیکی منطقه را به ضرر تهران تغییر می‌دهد.

نقشه‌ی سناریویی بحران - عدم قطعیت

شکل ۳- نقشه‌ی سناریویی بحران - عدم قطعیت متغیرها

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

تحلیل نقشه‌ی سناریویی بحران - عدم قطعیت متغیرها

نتایج حاصل از نقشه سناریویی نشان می‌دهد که شش متغیر V1، V2، V25، V3، V10 و V21 به عنوان پیشران‌های کلیدی با عدم قطعیت بالا در شکل‌دهی آینده دالان زنگه‌زور و موقعیت ژئوپلیتیکی ایران عمل می‌کنند. قرار گرفتن این متغیرها در ربع بالایی - راستی ماتریس به این معنا است که تغییرات کوچک در وضعیت آن‌ها می‌تواند پیامدهای گسترده و غیرقابل پیش‌بینی بر کل سیستم ایجاد کند. به عنوان نمونه، متغیر V3: سطح مداخله قدرت‌های فرا منطقه‌ای، با بیشترین اثرگذاری (۴۱) و بالاترین عدم قطعیت (۴،۸) نقشی تعیین‌کننده در تعیین مسیرهای آینده دارد. هرگونه افزایش حضور ناتو یا آمریکا در قفقاز، مشابه رزمایش مشترک با گرجستان در ژوئن ۲۰۲۴، می‌تواند معادلات امنیتی منطقه را به طور کامل دگرگون کند. V25: تحولات جنگ اوکراین نیز، به‌ویژه پس از کاهش نیروهای روسیه در قره‌باغ در اواخر ۲۰۲۴، بستری برای پر شدن خلأ امنیتی توسط بازیگران رقیب ایران فراهم کرده است. در کنار این‌ها، V2: رویکرد سیاست خارجی آذربایجان و V1: رویکرد سیاست خارجی ارمنستان، هر دو دارای ماهیتی پویا و غیرقابل پیش‌بینی هستند. تغییرات ناگهانی در مواضع این کشورها، مانند امضای توافقی‌های جدید ترانزیتی آذربایجان با ترکیه یا مذاکرات ارمنستان با اتحادیه اروپا، می‌تواند مسیر کریدورها و ائتلاف‌ها را تغییر دهد. همچنین، V21: نفوذ اسرائیل در قفقاز جنوبی، از طریق فعالیت‌های اطلاعاتی و نظامی، ریسک امنیتی مستقیمی برای ایران ایجاد می‌کند. V10: نقش ترکیه در پروژه‌های ترانزیتی شرق - غرب نیز به عنوان متغیری اقتصادی - ژئوپلیتیکی، در حال بازتعریف مسیرهای تجاری منطقه و کاهش نقش کریدور شمال - جنوب است. این تحلیل نشان می‌دهد که سناریوهای آینده باید بر مبنای ترکیب این پیشران‌های کلیدی و رصد دائمی تحولات میدانی آن‌ها شکل گیرد. هرگونه غفلت در پایش این متغیرها می‌تواند باعث شود که ایران در برابر تغییرات ژئوپلیتیکی غافلگیر شود و فرصت‌های راهبردی را از دست بدهد.

طراحی سناریوها

چارچوب‌سازی سناریوها

انتخاب محورهای سناریوساز در این پژوهش بر اساس خروجی ماتریس بحران - عدم قطعیت و تحلیل MICMAC انجام شده است. در میان ۲۵ متغیر شناسایی شده، سطح مداخله قدرت‌های فرا منطقه‌ای (V3) و پیامدهای جنگ اوکراین بر توازن قدرت منطقه‌ای (V25) بیشترین میزان اثرگذاری و عدم قطعیت را داشتند. این دو متغیر، به دلیل پیوند مستقیم با امنیت مرزهای شمالی ایران، مسیرهای ترانزیتی بین‌المللی و آرایش ائتلاف‌ها در قفقاز جنوبی، به عنوان «محورهای تعیین‌کننده سناریو» انتخاب شدند.

بر این اساس، محور افقی فضای سناریویی بر سطح مداخله قدرت‌های فرا منطقه‌ای (از مداخله حداقلی تا مداخله حداکثری) و محور عمودی بر نتیجه جنگ اوکراین و میزان حفظ یا افول نفوذ روسیه در قفقاز استوار شد. ترکیب این دو محور، چهار سناریوی متمایز را پدید می‌آورد که می‌توانند بازه کامل محتمل‌ترین آینده‌های ژئوپلیتیکی دالان زنگه‌زور را پوشش دهند.

سناریوی اول: ائتلاف‌های محدود و ثبات نسبی

این سناریو در شرایطی تحقق می‌یابد که سطح مداخله قدرت‌های فرا منطقه‌ای پایین بوده و روسیه موفق به حفظ بخش عمده‌ای از نفوذ ژئوپلیتیکی خود در قفقاز جنوبی شده است. شواهدی چون تداوم حضور نیروهای حافظ صلح روسیه در قره‌باغ و تکرار رزمایش‌های مشترک مسکو - ایروان، مؤید چنین وضعیتی است. در این حالت، دالان زنگه‌زور با سازوکارهای توافقی و با لحاظ منافع ایران عملیاتی می‌شود. این سناریو به ایران فرصت می‌دهد از طریق دیپلماسی متوازن و ائتلاف‌سازی محدود با روسیه و ارمنستان، سهم خود در مسیرهای ترانزیتی را تثبیت کند و از تهدید حذف جغرافیایی مصون بماند.

سناریوی دوم: رقابت چندقطبی و بازآرایی مسیرها

در این سناریو، مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای در سطح بالا قرار دارد، اما روسیه همچنان توانسته بخش قابل‌توجهی از نفوذ خود را حفظ کند. چنین محیطی به شکل‌گیری رقابت چندقطبی میان بازیگران بزرگ (روسیه، ترکیه، ایالات متحده و اتحادیه اروپا) منجر می‌شود. مسیرهای ترانزیتی به صورت چندگانه و موازی سازمان می‌یابند؛ بخشی از آن‌ها با حمایت روسیه و بخشی دیگر با پشتیبانی غرب و ترکیه شکل می‌گیرد. ایران برای بقا در این فضای پیچیده ناچار است سیاست چندجانبه‌گرایی تاکتیکی در پیش گیرد، به گونه‌ای که هم روابط خود را با مسکو حفظ کند و هم با بخشی از پروژه‌های تحت نفوذ غرب مشارکت‌گزینی داشته باشد.

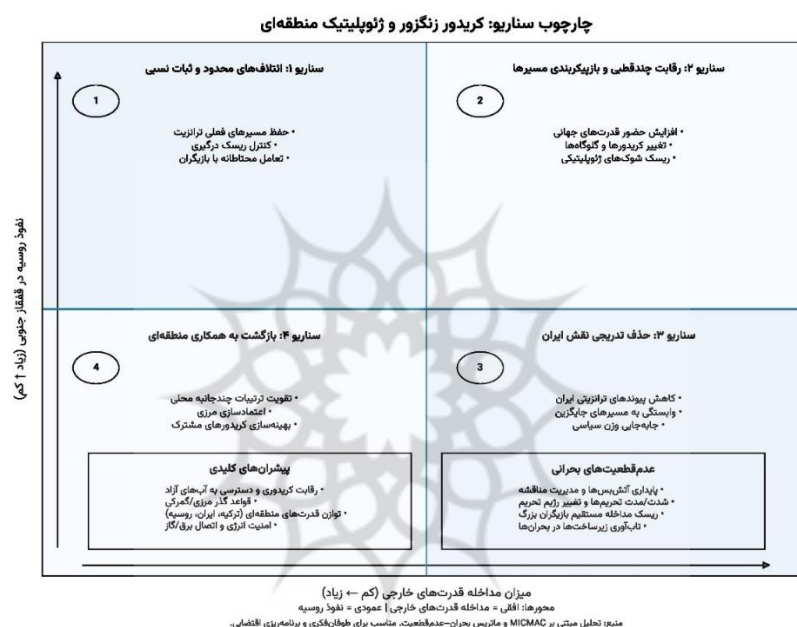
سناریوی سوم: حذف تدریجی نقش ایران

این بدترین سناریوی محتمل است که در آن، مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای حداکثری بوده و هم‌زمان نفوذ روسیه در منطقه کاهش چشمگیری یافته است. شواهدی همچون عقب‌نشینی نیروهای روسی از پایگاه‌های کلیدی قره‌باغ و واگذاری کنترل امنیتی به آذربایجان و

ترکیه، نشان‌دهنده بستر تحقق چنین وضعیتی است. در این سناریو، کریدورهای جایگزین، مانند مسیر ترانس کاسپین و دالان زنگه‌زور، بدون مشارکت ایران و حتی با هدف دور زدن آن، توسعه می‌یابند. پیامد این وضعیت، انزوای ژئوپلیتیکی ایران در شمال غرب و کاهش سهم آن از تجارت منطقه‌ای است. واکنش ایران در این شرایط باید بر ایجاد مسیرهای ترانزیتی داخلی و افزایش اتصال به آسیای مرکزی از مسیرهای شرقی و جنوبی متمرکز باشد.

سناریوی چهارم: بازگشت به همکاری منطقه‌ای

این سناریو زمانی شکل می‌گیرد که مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای در سطح پایین قرار دارد، اما نفوذ روسیه در قفقاز جنوبی تضعیف شده است. در غیاب یک قدرت مسلط خارجی، کشورهای منطقه (ایران، آذربایجان، ارمنستان و ترکیه) برای پر کردن خلأ قدرت، به سمت همکاری‌های اقتصادی و امنیتی درون منطقه‌ای حرکت می‌کنند. در این حالت، ایران می‌تواند با ابتکار عمل در ایجاد سازوکارهای چندجانبه منطقه‌ای و سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیرساختی مشترک، نقش مرکزی خود را بازتعریف کرده و حتی موقعیت ژئوپلیتیکی خود را تقویت کند (Kazantsev, 2024: 22).

شکل ۴- چهارچوب چهاربخشی سناریوهای آینده دالان زنگه‌زور و جایگاه ژئوپلیتیکی ایران
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

بسط سناریوها و تحلیل تطبیقی

سناریوی ۱: ائتلاف‌های محدود و ثبات نسبی

در این سناریو، فرض اصلی بر آن است که سطح مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای پایین باقی بماند و روسیه توانسته حفظ قابل‌توجهی بر نفوذ استراتژیک خود در قفقاز جنوبی داشته باشد. ائتلاف‌های امنیتی، سیاسی و اقتصادی در قالب ساختارهای حداقلی و در چارچوب حفظ متن ژئوپلیتیکی موجود شکل می‌گیرند.

شرایط کلیدی تحقق

- ادامه حضور نیروهای حافظ صلح روسیه در قره‌باغ و تدابیر امنیتی ترکیبی روس ایرانی
 - سرکوب فشارهای آمریکا و کشورهای غربی برای اعمال تغییرات ساختاری در وضعیت منطقه
 - هوشیاری نسبی ارمنستان در تنظیم رفتارهای سیاسی جهت حفظ تعادل در تعامل با ایران، روسیه و آذربایجان
- شاهد هستیم که از سال ۲۰۲۴، روسیه با حفظ نیروهای امنیتی در قره‌باغ، همچنان موقعیت تسهیلگر خود را حفظ کرده است - اقدامی که تثبیت نقش متوازن ایران را در منطقه تسهیل می‌کند. به‌ویژه پس از اعلام پیشنهاد “Trump Route for International Peace and Prosperity (TRIPP)” در اوت ۲۰۲۵، ایران به همراه روسیه و سایر بازیگران امنیتی منطقه به‌جای مواجهه‌ی نظامی، به گفتمان دیپلماتیک روی آوردند (European Council, 2025)

پیامدها برای ایران

- تقویت جایگاه ژئوپلیتیکی: ایران می‌تواند با سیاست متوازن‌سازانه - حفظ همکاری با روسیه و مذاکرات محدود با ارمنستان و آذربایجان - ناظر شرایط جدید باشد بدون از دست دادن نقش تعیین‌کننده تاریخی‌اش.
- اجتناب از حاشیه‌نشینی: در صورتی که باز تنظیمات امنیتی منطقه از داخل تقویت شود، ایران می‌تواند مانع حذف نقش ترانزیتی‌اش گردد.
- تقویت سازوکار امنیت منطقه‌ای: با مشارکت فعال در توافقات امنیتی فرعی با محوریت مصالح مشترک، ایران بستر بازسازی اعتبار منطقه‌ای را فراهم می‌آورد.

سناریوی ۲: رقابت چندقطبی و بازآرایی مسیرها

در این سناریو، شرایط به سمت افزایش مداخله قدرت‌های فرا منطقه‌ای (ایالات متحده، اتحادیه اروپا، چین، ترکیه) می‌رود، درحالی که نفوذ روسیه در قفقاز جنوبی همچنان در سطح بالا باقی می‌ماند. در نتیجه، منطقه وارد فاز «رقابت چندقطبی» می‌شود که با بازآرایی مسیرهای ترانزیتی و ژئوپلیتیکی همراه است.

شرایط کلیدی تحقق

- افزایش فشار ایالات متحده و اتحادیه اروپا بر باکو و ایروان برای پذیرش مسیرهای ترانزیتی جایگزین و کاهش وابستگی به روسیه.
- حضور فعال چین در چارچوب «یک کمربند - یک راه» و تلاش برای دسترسی به مسیرهای ترانزیتی قفقاز جنوبی.
- تداوم سیاست ترکیه برای تقویت پیوندهای پان‌ترکی و افزایش نقش خود به‌عنوان کریدور حیاتی شرق - غرب.
- حفظ روسیه به‌عنوان بازیگر امنیتی و نظامی اصلی، اما درعین حال ورود بازیگران متعدد به عرصه اقتصادی و ترانزیتی.

شواهد میدانی و تحولات روز

- پروژه میانی "Middle Corridor" که ترکیه و آذربایجان در هماهنگی با چین و اتحادیه اروپا دنبال می‌کنند، نشانه روشنی از بازآرایی مسیرهای ترانزیتی است. (Eurasianet, 2024)
- در سال ۲۰۲۵، گزارش اندیشکده Chatham House نشان داد که فشارهای غربی برای ایجاد مسیرهای جایگزین انرژی و ترانزیت از قفقاز جنوبی به اوج خود رسیده است، به‌ویژه در واکنش به جنگ اوکراین و وابستگی اروپا به گاز آذربایجان.
- با وجود این تحولات، روسیه همچنان با اتکا به ظرفیت نظامی و دیپلماسی چندلایه، جایگاه خود را حفظ کرده و مانع حذف کامل خود از معادلات منطقه می‌شود. (International Railway Journal, 2025)

پیامدها برای ایران

- کاهش نسبی قدرت مانور ژئوپلیتیکی: چون مسیرهای ترانزیتی به سمت ترکیه و دریای سیاه متمایل می‌شوند، نقش ایران در معادلات ترانزیت منطقه‌ای تضعیف خواهد شد.
- فرصت‌های دیپلماتیک محدود: ایران باید میان همکاری با روسیه و ایجاد پیوند با چین تعادل برقرار کند تا از حذف کامل در پروژه‌های کریدوری جلوگیری نماید.
- افزایش فشار امنیتی و ژئوپلیتیکی: با تقویت اتحاد ترکیه - آذربایجان و حمایت غرب، موازنه قدرت در منطقه علیه ایران سنگین‌تر می‌شود و سیاست‌های بازدارنده تهران به چالش کشیده خواهد شد.

سناریوی دوم بیش از هر چیز نشان‌دهنده‌ی مرحله گذار ژئوپلیتیکی منطقه به سمت رقابت چندقطبی است. اگرچه ایران می‌تواند در قالب همکاری با روسیه و چین جایگاهی نسبی حفظ کند، اما واقعیت این است که گفتمان غالب مسیرهای آینده بیشتر در اختیار ترکیه و اتحادیه اروپاست. در چنین شرایطی، تنها استراتژی کارآمد برای ایران، ورود فعال و هوشمندانه به پروژه‌های منطقه‌ای و پرهیز از حاشیه‌نشینی است.

سناریوی ۳: حذف تدریجی نقش ایران

در این سناریو، نفوذ روسیه کاهش نسبی می‌یابد (به‌ویژه پس از خروج کامل نیروهای حافظ صلح از قره‌باغ در ۲۰۲۴) و هم‌زمان مداخله/حضور فعال بازیگران فرا منطقه‌ای (ایالات متحده/اتحادیه اروپا/ترکیه و در برخی مسیرها چین) در قالب ترتیبات امنیتی - ترانزیتی جدید تقویت می‌شود. پیامد ترکیبی این روند، حاشیه رفتن تدریجی ایران در معادلات اتصال شرق - غرب است؛ زیرا مسیرهای جایگزین از طریق ارمنستان - نخجوان - ترکیه و نیز مسیر میانی ترانس کاسپین، وزن بیشتری می‌گیرند و بخش مهمی از مزیت جغرافیایی ایران در

کریدورهای منطقه‌ای را می‌کاهند. خروج مرحله‌ای و سپس تکمیل‌شده‌ی نیروهای روسی از قره‌باغ (ژوئن ۲۰۲۴) نشانه‌ای از تغییر موازنه‌های امنیتی بود که فضای مانور غرب و ترکیه را برای بازتعریف «قواعد اتصال» افزایش داد.

شواهد میدانی همسو

- فروکش نقش نظامی روسیه و تثبیت کنترل باکو بر قره‌باغ: حمله کوتاه سپتامبر ۲۰۲۳ باکو و پذیرش آتش‌بس/خلع سلاح طرف ارمنی، به انحلال نهادهای قره‌باغ در ۲۰۲۳-۲۰۲۴ و سپس خروج نیروهای روسی در ۲۰۲۴ ختم شد؛ تغییری که عملاً «میانجی‌گری روسیه» را به «نفوذ کم‌هزینه‌تر اما سیاسی‌تر» تبدیل کرد و فضا را برای ترتیبات جدید باز کرد.
- تعمیق پیوند ارمنستان با غرب و حضور میدانی اتحادیه اروپا: مأموریت غیرنظامی اتحادیه اروپا در ارمنستان (EUMA) که از ۲۰۲۳ مستقر شد، در ۲۰۲۴ تقویت و مأموریت آن برای دو سال دیگر تمدید شد؛ این حضور، بخشی از چرخش تدریجی ایروان به سمت غرب و ایجاد سپر نظارتی در مرزهایش است (EUR-Lex, 2025)
- پیشروی طرح‌های اتصال جایگزین به‌سوی نخجوان - ترکیه: طرح راه‌آهن قارص - ایغدیر - نخجوان و اتصال آن به شبکه‌های موجود باکو - تفلیس - قارص به‌عنوان مسیر مکمل «زنگزور» پیگیری می‌شود و ظرفیت‌های بار/مسافر برای آن اعلام شده است؛ این مسیر در صورت بهره‌برداری، وابستگی اتصال شرق - غرب به مسیرهای داخل ایران را کاهش می‌دهد (EBRD, 2024)
- ادبیات و پوشش تحلیلی پیرامون زنگزور و خطوط قرمز ایران: مواضع علنی تهران پیرامون «عدم تغییر مرزها/حاکمیت ارمنستان» و مخالفت با هر شکل از «کریدور فراسرزمینی» پایدار بوده است؛ رسانه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی نیز این تعارض راهبردی را برجسته کرده‌اند.

پیامدها برای ایران

- کاهش نقش ترانزیتی در شاه‌مسیر شرق - غرب: با بلوغ تدریجی ترکیب «ارمنستان - نخجوان - ترکیه» و نیز مسیر میانی، سهم ایران از عبور کالا و خدمات ارزش‌افزوده (بیمه/گمرک/لجستیک چندوجهی) در سناریوی پایه کاهش می‌یابد - مگر آن‌که با اتصال‌های عرضی و سیاست «Plug-in» خود را دوباره به شبکه جدید سنجاق کند.
- افزایش هزینه‌های بازدارندگی ژئوپلیتیک: تقویت پایش مرزی اتحادیه اروپا در ارمنستان و همسویی فزاینده ایروان با اروپا، سرعت واکنش دیپلماتیک - رسانه‌ای به تحرکات ایران را بالا می‌برد و میدان مانور سنتی تهران را محدود می‌کند.
- فرسایش تدریجی «اهرم روسی»: با کاهش حضور میدانی روسیه، وزن نسبی «تکیه بر مسکو برای تنظیم بازی» کم می‌شود و ایران ناچار است منابع موازنه‌ای بدیل بیابد (Rashidi, 2024: 28)

راهبردهای پاسخ^۱

- اتصال‌های جانبی کم‌هزینه به گلوگاه‌های جدید: (ایستگاه‌های مرزی در شمال غرب و پایانه‌های مشترک ریلی/جاده‌ای) برای کاهش «اثر کنارگذاری» و جذب بخشی از جریان بار مسیرهای جدید.
- چندلایه‌سازی مزیت ترانزیتی: توسعه خدمات مکمل (بیمه، انبارداری هوشمند، ترخیص الکترونیک) تا حتی در صورت عبور مسیرهای اصلی از بیرون ایران، بخشی از زنجیره ارزش در خاک ایران شکل بگیرد. (استنباط از نیازهای عملیاتی مسیرهای جایگزین).
- تعامل گزینشی با EUMA اتحادیه اروپا و همسایگان در قالب گفت‌وگوی فنی - مرزی و پروژه‌های مشترک ایمنی/تاب‌آوری زیرساخت، برای کاهش سوءتفاهم‌های امنیتی و پرهیز از قفل‌شدگی ژئوپلیتیک.

جدول ۳- فرصت - تهدید ایران در سناریوی «حذف تدریجی نقش ایران»

بعد	فرصت برای ایران	تهدید برای ایران	دلالت سیاستی
اتصال ترانزیتی	تعریف شاخه‌های پیوندی به مسیر ارمنستان - نخجوان - ترکیه برای بازدرج حداقلی در شبکه.	کنارگذاری ژئوپلیتیکی در شرق - غرب با عملیاتی شدن حلقه‌های جایگزین.	توافقات مرزی - عملیاتی و سرمایه‌گذاری مشترک پایانه‌ای.
امنیت/نظارتی	گفت‌وگوهای فنی با EUMA برای کاهش سوءبرداشت‌های مرزی.	افزایش ریسک تقابل نمادین به سبب نظارت اتحادیه اروپا و حساسیت رسانه‌ای.	کانال ارتباطی مستقیم با مأموریت‌های مرزی و سازوکار مدیر
نفوذ روسیه	امکان تنوع‌بخشی شراکت‌ها به‌جای اتکا به یک لنگر واحد.	کاهش اهرم روسی برای مهار رقبا در قفقاز جنوبی.	دیپلماسی «چندبرداری» با محور پروژه محور نه ائتلاف محور.

^۱ Policy Options

بعد	فرصت برای ایران	تهدید برای ایران	دلالت سیاستی
اقتصاد سیاسی کریدورها	توسعه خدمات ارزش افزا (بیمه/لجستیک/گمرک هوشمند) برای جذب سهمی از زنجیره. (استنباط)	افت درآمدهای مستقیم ترانزیتی و کاهش مزیت نسبی ایران.	تمرکز بر مزیت‌های نرم‌زیرساختی و تعرفه‌گذاری رقابتی.
سیاست منطقه‌ای	امکان پروژه‌های سه‌جانبه خرد با ارمنستان/آذربایجان در نقاط مرزی بی‌حساسیت. (استنباط)	اصطکاک پایدار با طرح‌های زنگزور به‌عنوان «خط قرمز» تهران.	تمایزگذاری حقوقی بین «مسیر تحت حاکمیت ارمنستان» و «کریدور فراسرزمینی».

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

سناریوی «حذف تدریجی نقش ایران» زمانی شتاب می‌گیرد که پروژه‌های پیوندی نخجوان - ترکیه و سازوکارهای نظارتی/سیاسی غرب در ارمنستان هم‌زمان جلو بروند و خلأ «پشتیبان امنیتی روسیه» پر نشود. مسیر کم‌هزینه برای ایران، بازدرج مازولار در اتصال‌های جدید و انتقال تمرکز از «مسیر» به «خدمات» است؛ به این معنا که حتی اگر بخشی از جریان بار از جغرافیای ایران عبور نکند، بخشی از ارزش‌افزوده آن در ایران خلق شود. به‌علاوه، استفاده از تمایز حقوقی «حاکمیت ارمنستان بر مسیر» در برابر «کریدور فراسرزمینی» می‌تواند از تبدیل اختلاف به بحران پیشگیری کند.

سناریوی ۴: بازگشت به همکاری منطقه‌ای

در این سناریو، نفوذ روسیه در قفقاز جنوبی کاهش می‌یابد (به‌ویژه پس از خروج نیروهای حافظ صلح از قره‌باغ در ۲۰۲۴) و مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای نیز به تدریج فروکش می‌کند یا به سطح تسهیلگری حداقلی تقلیل می‌یابد. در نتیجه، «قواعد بازی» به سمت سازوکارهای بومی همکاری مانند «پلتفرم ۳+۳» (ایران، ترکیه، روسیه + ارمنستان، آذربایجان، گرجستان) و فرایندهای عادی‌سازی دوجانبه منطقه‌ای (ارمنستان - ترکیه، ارمنستان - آذربایجان) بازمی‌گردد. خروج کامل نیروهای روسیه از قره‌باغ در ژوئن ۲۰۲۴ یکی از نقاط عطف بود که زمینه‌ساز طراحی نظم امنیتی توسط بازیگران منطقه‌ای را تقویت کرد.

شواهد میدانی همسو

- نهادینه‌سازی چارچوب ۳+۳: سومین نشست پلتفرم ۳+۳ در اکتبر ۲۰۲۴ در استانبول با حضور وزرای خارجه ایران، ترکیه، ارمنستان و آذربایجان (و روسیه) برگزار و بر «پروژه‌محور کردن همکاری‌ها» (حمل و نقل، تجارت، انرژی) تأکید شد؛ این نشان می‌دهد ظرفیت بازگشت به حل و فصل‌های منطقه‌ای در حال فعال شدن است.
- عادی‌سازی تدریجی ارمنستان - ترکیه: از ۲۰۲۴ گفت‌وگوهای نمایندگان ویژه در مرز مشترک از سرگرفته شد و دو طرف بر پیشبرد عادی‌سازی بدون پیش شرط تأکید کردند؛ این روند در سناریوی همکاری منطقه‌ای می‌تواند به «بازگشایی مرحله‌ای مرز/تجارت» بینجامد (Umarova, 2024).
- شتاب‌گیری مسیر صلح ارمنستان - آذربایجان: مسیر گفت‌وگوها در ۲۰۲۴ - ۲۰۲۵ پرنوسان اما روبه‌جلو بوده است (از مذاکرات آلماتی تا ابتکارات تابستان ۲۰۲۵). حتی اگر توافق‌های اخیر با میانجی‌گری خارجی آغاز شده باشند، پایداری آن‌ها محتاج «اجرای منطقه‌ای» و ترتیبات بومی نظارت/بازگشایی مرزها خواهد بود، همان چیزی که این سناریو پیش‌بینی می‌کند.

پیامدهای محتمل برای ایران

- گسترش پنجره همکاری زیرساختی بومی: با غلبه سازوکارهای منطقه‌ای، امکان تعریف پروژه‌های مشترک مرزی، تسهیل تجاری و هم‌پیوندی کریدورها (شمال - جنوب با شاخه‌های شرق - غرب) افزایش می‌یابد و حساسیت‌های ژئوپلیتیک کاهش پیدا می‌کند.
- کاهش ریسک امنیتی پیرامون مرزهای شمال غرب: با جایگزینی ترتیبات همکاری به‌جای تنش‌های ممتد، هزینه‌های بازدارندگی پایین‌تر و پیش‌بینی‌پذیری سرمایه‌گذاری بالاتر می‌شود. (استنباط تحلیلی بر مبنای روند ۳+۳ و کاهش حضور نظامی روسیه) (Reuters, 2024)
- فرصت برای نقش‌آفرینی به‌عنوان «میانجی عملیاتی»: ایران می‌تواند در قالب کارگروه‌های فنی (گمرک هوشمند، استانداردسازی ریلی/جاده‌ای، تبادل انرژی) نقش تسهیلگر بگیرد و از «سیاست بحران» به «سیاست پروژه» عبور کند.

ریسک‌ها و محدودیت‌ها

- رقابت نرم با ترکیه در تعریف هاب منطقه‌ای: اگرچه فضای همکاری افزایش می‌یابد، ولی رقابت برای تصاحب «نقش گلوگاهی» در ترانزیت و انرژی پابرجاست. پیگیری انحصار یا زیاده‌خواهی هر طرف می‌تواند روند همکاری را شکننده کند. (تحلیل مقایسه‌ای با ادبیات مسیر میانی و رقابت‌ها).

- مرکزیت سیاسی داخلی در برخی پایتخت‌ها: ثبات این سناریو به پایداری اجماع‌های داخلی در ارمنستان، آذربایجان و گرجستان وابسته است؛ هر نوسان سیاسی می‌تواند «همکاری پروژه‌ای» را دچار وقفه کند.

جدول ۴- فرصت - تهدید ایران در سناریوی «بازگشت به همکاری منطقه‌ای»

بعد	فرصت برای ایران	تهدید برای ایران	دلالت سیاستی
کریدورهای حمل و نقل	هم‌پیوندی کریدور شمال-جنوب با شاخه‌های شرق-غرب در چارچوب ۳+۳؛ کاهش حساسیت ژئوپلیتیک.	رقابت ترکیه برای تبدیل شدن به هاب مسلط شرق-غرب و دورزدن ایران.	تمرکز بر «Plug-in» های مرزی، تعرفه‌گذاری رقابتی و استانداردسازی مشترک
تجارت و گمرک	امکان گمرک هوشمند، پنجره واحد مرزی و پایانه‌های مشترک؛ افزایش جذابیت ترانزیت از ایران. (استنباط)	در صورت کندی اصلاحات اداری، مزیت نرم‌زیرساختی از دست می‌رود.	تسهیلگری دیجیتال، توافق‌نامه‌های مرزی و SLA های عبور.
انرژی و برق	تبادل برق/گاز و سوآپ‌های سه‌جانبه با ارمنستان-آذربایجان/ترکیه؛ پروژه‌های تجدیدپذیر مرزی. (استنباط)	پیشروی ابتکارات رقیب بدون نقش ایران (کابل‌ها/هیدروژن/گاز).	چارتر انرژی منطقه‌ای با خطوط تبادل دوطرفه و سرمایه‌گذاری مشترک.
امنیت و نظارت	جایگزینی «نظارت بومی» به جای مأموریت‌های فرامنطقه‌ای؛ کاهش اصطکاک نمادین.	شکندگی اعتمادسازی؛ امکان بازگشت تنش در بحران‌های مرزی کوتاه‌مدت. (استنباط)	سازوکار هشدار زودهنگام، خطوط تماس مرزی و رزمایش‌های امدادی مشترک.
دیپلماسی اقتصادی	افزایش امکان پروژه‌های سه‌چهارجانبه خرد با ریسک سیاسی پایین. (استنباط)	رقابت برای جذب سرمایه خارجی به زیان پروژه‌های ایران محور.	بسته‌های مشارکت دولتی-خصوصی با مدل‌های تقسیم ریسک شفاف.

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

این سناریو زمانی پایدار می‌شود که اجرای توافقات صلح ارمنستان - آذربایجان و پیشرفت عادی‌سازی ارمنستان - ترکیه در قالب سازوکارهای منطقه‌محور (۳+۳) پیگیری شود؛ به بیان دیگر، حتی اگر جرقه‌ی توافقی‌ها با میانجی‌گری بیرونی زده شده باشد، دوام آن‌ها وابسته به «مالکیت منطقه‌ای» است. برای ایران، بهترین راهبرد عبور از منطق «بازدارندگی منفعل» به «موازنه‌گری پروژه‌محور» است: اتصال‌های عرضی، تسهیلگری گمرکی و بسته‌های انرژی/برق مرزی که هم منافع مشترک تولید کند و هم حساسیت‌های حاکمیتی را کاهش دهد.

جدول ۵- جدول تطبیقی سناریوهای محتمل در منطقه قفقاز جنوبی (مهم‌ترین ابعاد و نتیجه‌گیری‌ها)

بُعد / سناریو	سناریو ۱: ائتلاف‌های محدود و ثبات نسبی	سناریو ۲: رقابت چندقطبی و بازآرایی مسیرها	سناریو ۳: حذف تدریجی نقش ایران	سناریو ۴: بازگشت به همکاری منطقه‌ای
محورهای تعیین‌کننده	حفظ نفوذ روسیه + مداخله فرامنطقه‌ای کم	مداخله فرامنطقه‌ای بالا + نفوذ روسیه هنوز قابل توجه	نفوذ روسیه کاهش یافته + مداخله فرا منطقه‌ای بالا	نفوذ روسیه کاهش یافته + مداخله فرا منطقه‌ای کم
وضعیت امنیتی	ثبات مشروط؛ نظم مبتنی بر حفظ وضعیت موجود	رقابت امنیتی پیچیده؛ ریسک تنش‌های موضعی بالاتر	فضای امنیتی نسبتاً تحت کنترل توسط بازیگران غیراستاندارد (ترکیه/آذربایجان) - افزایش ریسک برای ایران	کاهش تنش ساختاری؛ تمرکز بر همکاری و مدیریت مشترک مرزها
اثر بر نقش ترانزیتی ایران	حفظ نسبی سهم ترانزیت؛ امکان بهبود با دیپلماسی	کاهش سهم در برخی مسیرها؛ فشار رقابتی قوی	کاهش معنادار سهم ترانزیتی؛ خطر حذف جغرافیایی	امکان تقویت سهم با سازوکارهای منطقه‌ای مشترک
پیامد اقتصادی (کوتاه-مدت)	پایدار/ملازم مثبت (فرصت پروژه‌های مشترک)	متغیر: برخی بخش‌ها رشد، برخی کاهش درآمد ترانزیتی	افت درآمد ترانزیتی؛ نیاز به جایگزینی درآمدها	افزایش فرصت سرمایه‌گذاری مشترک و جریان تجاری
بازیگران پیشران	روسیه، ارمنستان، ایران	ترکیه، ایالات متحده، اتحادیه اروپا، چین، روسیه	ترکیه، آذربایجان، غرب (پشتیبانی سیاسی/فنی)	همسایگان منطقه‌ای + نهادهای منطقه‌ای (۳+۳)
خطر اصلی برای ایران	کاهش تدریجی نفوذ بلندمدت در غیاب اقدامات تقویتی	از دست رفتن بخشی از مسیرهای صادراتی/ترانزیت	انزوای ترانزیتی کامل یا نزدیک به آن	رقابت برای جذب سرمایه‌گذاری و نقش هاب منطقه‌ای
فرصت اصلی برای ایران	تثبیت نقش از طریق توافقات دوجانبه با روسیه/ارمنستان	«پیوست‌های عرضی» (Plug-ins) به مسیرهای جدید؛ خدمات لجستیکی	توسعه خدمات ارزش‌افزا در داخل کشور؛ بازار داخلی جایگزین	بازیگری تسهیلگر پروژه‌ای، رهبر استانداردسازی و هاب خدمات
Likelihood (تا ۲۰۳۵)	کم - متوسط (اگر روسیه فعال بماند و غرب رفتار مهارگرانه کند)	متوسط-بالا (با توجه به فشارها و پروژه‌های عملیاتی مرزی).	متوسط (وابسته به تکمیل مسیرهای نخجوان-ترکیه و خروج کامل حمایت روسیه)	کم - متوسط (نیازمند اراده سیاسی منطقه‌ای و پایداری داخلی کشورهای همسایه).

سناریو ۱: ائتلاف‌های محدود و ثبات نسبی	سناریو ۲: رقابت چندقطبی و بازآرایی مسیرها	سناریو ۳: حذف تدریجی نقش ایران	سناریو ۴: بازگشت به همکاری منطقه‌ای
پایداری نیروهای روسی در قره‌باغ؛ نبود توافق‌نامه‌های بزرگ ترانزیتی جدید	افزایش قراردادهای سرمایه‌گذاری برای Middle Corridor؛ افزایش رزمایش‌های ناتو/ترکیه در منطقه.	تکمیل و بهره‌برداری راه‌آهن قارص - نخجوان؛ افزایش میزان کالای منتقل شده از مسیر میانی >30% ظرف ۲ سال.	امضای موافقت‌نامه‌های منطقه‌ای ۳+۳ در سطح اجرایی؛ افزایش گمرکات مشترک و پنجره‌های واحد مرزی
تقویت دیپلماسی با روسیه و ارمنستان؛ نوسازی زیرساخت مرزی	تسریع «Plug-in» ها؛ سرمایه‌گذاری در خدمات لجستیکی، بیمه و گمرک هوشمند	فوریت در ساخت پایانه‌ها و خدمات ارزش‌افزا؛ تنوع‌بخشی به شرکای خارجی	پیشبرد پروژه‌های مشترک مرزی؛ بسته‌های علاقه‌مندی برای سرمایه‌گذاران منطقه‌ای
روسیه، ارمنستان، بازیگران محلی	ترکیه، باکو، لجستیک‌دهندگان غربی/چینی	ترکیه، آذربایجان	همه کشورهای منطقه در صورت مدیریت مشترک (به‌ویژه ایران اگر تسهیلگر شود)

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

تحلیل تطبیقی و نتیجه‌گیری کوتاه‌مدت

درس ساختاری از مقایسه

همه سناریوها یک نقطه مشترک دارند: «بدیل‌ها» وجود دارند و نقش ایران دیگر به صورت خودبه‌خودی تثبیت شده نیست. در هر چهار وضعیت، بازیگری فعال و اتخاذ سیاست‌های راهبردی متفاوت می‌تواند نتیجه را به نفع یا به ضرر ایران رقم بزند. این نتیجه با یافته‌های MICMAC (متغیرهای پیشران با اثرگذاری بالا مانند V3 و V25 هم‌راستا است).
محتمل‌ترین مسیر در بازه میان‌مدت (تا ۲۰۳۰-۲۰۳۵)

با توجه به ترکیب شواهد میدانی (پیشرفت‌های عملیاتی Middle Corridor، فشار غرب و هم‌زمان حفظ نسبی نقش روسیه)، سناریوی ۲ (رقابت چندقطبی و بازآرایی مسیرها) احتمالاً محتمل‌ترین سناریو در افق میان‌مدت است. دلیل کلیدی: هم‌زمانی دو روند فشار ساختاری برای مسیرهای جایگزین تحت هدایت غرب/ترکیه/چین و درعین حال مانع‌تراشی نسبی روسیه که به وضعیتی چندقطبی و رقابتی می‌انجامد. مترادف‌های سیاستی فوری و میان‌مدت برای ایران

- فوری (۰-۲ سال): فعال‌سازی برنامه «Plug-in» (اتصال‌های عرضی ریلی/جاده‌ای)، تعریف پروژه‌های لجستیکی و بیمه صادراتی و ایجاد کانال فنی با ارمنستان و باکو برای جلوگیری از حذف ناگهانی مسیرها.
- میان‌مدت (۲-۵ سال): سرمایه‌گذاری در بنادر شمالی و پایانه‌های مرزی، استانداردسازی فرآیندهای گمرکی (پنجره واحد)، بسته‌های انگیزشی برای شرکت‌های لجستیکی بین‌المللی و توسعه خدمات ارزش‌افزا.
- بلندمدت (+۵ سال): ورود به توافقات منطقه‌ای چندجانبه (۳+۳ یا متناظر) و توسعه ظرفیت‌های انرژی تجدیدپذیر مشترک به‌عنوان ابزار رقابت اقتصادی - سیاسی (U.S. Army Europe and Africa, 2025)
- ۴-۶ چرخه مانیتورینگ (پیشنهاد جدول شاخص‌های نظارتی عملیاتی):
- شاخص ۱: میزان تناژ عبوری (تن در سال) از Middle Corridor - آستانه هشدار اولیه: افزایش سالانه >20% نشان‌دهنده تغییر ساختاری.
- شاخص ۲: تعداد موافقت‌نامه‌های ترانزیتی چندجانبه امضا شده (سطح بین‌دولتی) - آستانه: هر قرارداد مهم = افزایش ریسک حذف ایران (World Bank, 2024)
- شاخص ۳: میزان حضور نظامی/رزمایش بازیگران فرا منطقه‌ای در قفقاز (تعداد رزمایش/حضور یگان) - افزایش نشانه افزایش ریسک امنیتی.
- شاخص ۴: برنامه‌ریزی/تکمیل مسیرهای ریلی قارص - نخجوان (پیشروی فیزیکی پروژه) - تکمیل فاز عملیاتی = آستانه مهم.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در دهه‌های اخیر همواره تحت تأثیر تحولات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای قرار داشته و تغییر در الگوهای ژئوپلیتیکی، شکل‌گیری کریدورهای ترانزیتی و افزایش رقابت قدرت‌های بزرگ در پیرامون مرزهای ایران، ضرورت بازاندیشی در مفهوم امنیت و ابزارهای تأمین آن را بیش‌ازپیش آشکار ساخته است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که پیوندهای منطقه‌ای نه تنها یک انتخاب،

بلکه یک ضرورت راهبردی برای ایران محسوب می‌شوند؛ چراکه در جهانی چندقطبی و مبتنی بر همگرایی‌های اقتصادی و امنیتی، کشوری که در تعامل سازنده با محیط پیرامونی خود نباشد، در معرض تهدیدهای امنیتی و انزوای ژئوپلیتیکی قرار خواهد گرفت.

تحلیل‌های انجام‌شده بر مبنای مدل MICMAC و سناریونویسی مبتنی بر ماتریس بحران - عدم قطعیت، روشن ساخت که متغیرهای کلیدی همچون موقعیت ژئوپلیتیکی ایران، نقش کریدورهای ترانزیتی، روابط با قدرت‌های منطقه‌ای (ترکیه، روسیه و عربستان) و جایگاه ایران در سازمان‌های منطقه‌ای (مانند سازمان همکاری شانگهای و اتحادیه اقتصادی اوراسیا) بیشترین اثرگذاری را بر امنیت ملی کشور دارند. یافته‌ها همچنین نشان دادند که در صورت تقویت تعاملات منطقه‌ای و حضور فعال در شبکه‌های ترانزیتی و اقتصادی، ایران می‌تواند علاوه بر ارتقای قدرت بازدارندگی و امنیت داخلی، به کاهش فشارهای خارجی و تحریم‌های اقتصادی نیز دست یابد. در مقابل، غفلت از این پیوندها و تداوم سیاست‌های انزواگرایانه، می‌تواند موقعیت ایران را در معادلات آینده منطقه‌ای تضعیف کرده و فرصت‌های راهبردی را از بین ببرد.

از منظر نظری، پژوهش حاضر با اتکا به رهیافت‌های نوین آینده‌پژوهی نشان داد که امنیت ملی در عصر کنونی نه صرفاً در چارچوب نظامی و سیاسی، بلکه در تعاملات اقتصادی، انرژی، ترانزیت، فناوری و فرهنگی معنا می‌یابد. در واقع، امنیت ایران در گرو آن است که بتواند در میان کریدورهای ترانزیتی اوراسیا، قفقاز و آسیای مرکزی، به یک بازیگر اجتناب‌ناپذیر تبدیل شود. این امر مستلزم سیاست‌گذاری فعال، دیپلماسی پویا و استفاده از ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی کشور است.

بر مبنای یافته‌ها، پیشنهادهای سیاستی زیر برای تصمیم‌گیران جمهوری اسلامی ایران ارائه می‌شود:

۱- تقویت حضور در پیمان‌ها و نهادهای منطقه‌ای: ایران باید حضور فعال‌تری در سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اقتصادی اوراسیا و سازوکارهای منطقه‌ای داشته باشد تا ضمن افزایش مشروعیت بین‌المللی، امنیت خود را از طریق همگرایی نهادی تقویت نماید.

۲- دیپلماسی ترانزیتی و انرژی: بهره‌گیری از موقعیت ژئوپلیتیکی ایران در اتصال خلیج فارس به آسیای مرکزی و قفقاز باید به‌عنوان یک اولویت امنیتی تلقی شود. سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حمل‌ونقل و انرژی، علاوه بر توسعه اقتصادی، یک عامل بازدارنده در برابر تهدیدات ژئوپلیتیکی خواهد بود.

۳- تنوع‌بخشی به شرکای منطقه‌ای: تمرکز بیش‌ازحد بر یک یا دو کشور خاص، می‌تواند ایران را آسیب‌پذیر سازد. لازم است روابط متوازن با ترکیه، روسیه، هند، چین و کشورهای آسیای مرکزی در دستور کار قرار گیرد.

۴- دیپلماسی چندسطحی: علاوه بر تعاملات دولتی، ایران باید از ظرفیت‌های فرهنگی، مذهبی و اقتصادی برای برقراری پیوند با جوامع منطقه استفاده کند. دیپلماسی عمومی و فرهنگی می‌تواند تصویر ایران را به‌عنوان یک بازیگر صلح‌طلب و همکار ارتقا بخشد.

۵- مدیریت هوشمندانه بحران‌ها: تحولات اخیر در قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی نشان داده است که بی‌توجهی به تغییرات میدانی می‌تواند پیامدهای امنیتی سنگینی برای ایران داشته باشد؛ بنابراین، رصد مستمر تحولات، بهره‌گیری از اتاق‌های فکر و تدوین سناریوهای آینده، باید در دستور کار نهادهای امنیتی و سیاست خارجی قرار گیرد.

۶- توسعه درون‌زا همراه با همگرایی برون‌زا: امنیت ملی زمانی پایدار خواهد بود که اقتصاد داخلی مقاوم و درعین‌حال متصل به شبکه‌های اقتصادی منطقه‌ای باشد. ترکیب «درون‌زایی» و «برون‌گرایی» می‌تواند هم‌زمان هم تهدیدات تحریم را کاهش دهد و هم فرصت‌های منطقه‌ای را به منافع ملی تبدیل نماید.

به‌طور کلی، مقاله حاضر نشان داد که امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در پیوندی تنگاتنگ با تحولات منطقه‌ای و توانایی کشور در بهره‌گیری از ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی خود قرار دارد. اتخاذ سیاست‌های هوشمندانه در حوزه ترانزیت، انرژی و همکاری‌های چندجانبه، می‌تواند ایران را از یک بازیگر منفعل به یک محور راهبردی در معادلات آینده منطقه تبدیل کند. این امر نه تنها امنیت ملی کشور را تضمین خواهد کرد، بلکه موقعیت ژئوپلیتیکی ایران را در سطحی فراتر از منطقه، یعنی در نظام بین‌الملل چندقطبی آینده، ارتقا خواهد داد.

References:

- Anadolu A. (2024). Türkiye's gateway to Turkic world: Nakhchivan. <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkiyes-gateway-to-turkic-world-nakhchivan/3000744>
- Anri R. Ch. (2024). Zangezur Corridor: Economic Potential and Political Constraints. *Russia in Global Affairs*, 22 (1), 194-216. doi: 10.31278/1810-6374-2024-22-1-194-216
- Atlantic C. (2024). The Middle Corridor's moment: How to unlock the Trans-Caspian route. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/the-middle-corridors-moment>
- Balci, A. (2023). Iran's regional connectivity and national security: Between opportunity and constraint. *Middle East Policy*, 30(2), 45-62. <https://doi.org/10.1111/mepo.12600>

- Caucasuswatch., (2022). State Security Service of Azerbaijan Exposes Iran's Spy Network. <https://caucasuswatch.de/en/news/state-security-service-of-azerbaijan-exposes-irans-spy-network.html>
- EBRD. (2024). EBRD steps up support for Trans-Caspian transport route. <https://www.ebrd.com/news/2024/ebrd-steps-up-support-for-trans-caspian-transport-route.html>
- Eurasianet. (2023). Geopolitical shifts in the South Caucasus: Implications for Iran. Retrieved from <https://eurasianet.org>
- EUR-Lex. (2025). Council Decision (CFSP) 2025/319 on EUMA. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2025/319/oj>
- European Council / Council of the EU. (2025). EU Mission in Armenia (EUMA): Council extends mission's mandate. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/02/19/armenia-eu-mission-in-armenia-euma-council-extends-mission-s-mandate>
- Foreign P. (2023). The battle for influence in the Caucasus: Iran, Turkey, and Russia's competing agendas. Retrieved from <https://foreignpolicy.com>
- Ghaderi Hajat., M., Moniri, K., & Amirpour Ghoejeh Bigloo, I. (2024). The Impact of the Zangezur Passage on the Geopolitical Weight of the Islamic Republic of Iran. *Central Eurasian Studies*, 17(2), 189-213 <https://doi.org/10.22059/jcep.2025.379784.450240> [In Persian]
- Ghalehtemouri, K. J., Shamsoddini, A., Bayramzadeh, N., & Mousavi, M. N. (2023). Identifying the pleasant sounds in the city's public parks environment (Case study: Mellat riverside park, Urmia). *Street Art & Urban Creativity*(Public Spaces on the East), 9(1), 149–165. <https://doi.org/10.25765/sauc.v9i1.690>
- Golkarami, A., & Mostafapour, S. (2024). Zangzor Corridor and the Future of Iran's Geopolitical Position. *Quarterly Journal of Geography (Regional Planning)*, 14(56), 1-20. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2024.440319.4086> [In Persian]
- Griffiths, M. (2018) *Encyclopedia of International Relations and World Politics*, translated by Alireza Tayyeb, Tehran: Nay Publishing House.
- Hafeznia, M. R. (2015). *Principles and concepts of political geography* (New ed.). Mashhad: Papoli Publications. <https://moderndiplomacy.eu/2023/11/24/the-role-of-turks-in-the-new-world-order-summit-of-the-organization-of-turkic-states-and-turk-time/> [In Persian]
- Hoseinpour, M., Mousavi, M., & Ghalehtemouri, K. J. (2024). Enhancing urban and regional development for border security in Iran: A futures study of West Azerbaijan province. *Town Reg. Plan.*, 84, 15–28. <http://dx.doi.org/10.38140/trp.v84i.7823>
- International Railway Journal. (2024). Tender launched for Kars–İğdir–Nakhchivan railway project. <https://www.railjournal.com/regions/europe/turkey-tender-launched-for-kars-igdir-nakhchivan-railway-project>
- Karimov, S. I. (2024). Political Opportunities and Risks of Opening the Zangezur Corridor, Its Role in Increasing Transport Connectivity in the South Caucasus. *Society: Politics, Economics, Law*, 4, 41-46.
- Kavalski, E. (2019). Regional security complexes in Eurasia: The role of Iran. *Journal of Eurasian Studies*, 10(1), 1–12. <https://doi.org/10.1177/1879366518814678>
- Kavtaradze, E. (2024). Armenia and Azerbaijan in a geopolitical battle. Zangezur corridor. *International Scientific Journal*, (29), 124-129.
- Kazantsev, A. (2024). The Issue of the Zangezur Corridor: International Contradictions and Israeli Interests, <https://besacenter.org/>
- Kolayi, E. & Norouzi Zarmehri, A. (2021). Cooperation between Iran, Russia and the Republic of Azerbaijan in creating the North-South Corridor and its impact on Iran's national security. *Journal of Politics*, 51(3), 811-789. <https://doi.org/10.22059/jpq.2021.318617.1007743>
- Koneshloo, M., Yazdanpanahdar, K., Najafi, A., & Lotfi, H. (2022). Analysis and investigation of Iran's geopolitical position in energy resource transfer plans from the Caspian Sea basin in terms of its impact on the geoeconomic development of Central Asia and the Caucasus. *Quarterly Journal of Geography (Regional Planning)*, 12(46), 848-879. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.333961.3611> [In Persian]
- Korybko, A. (2023). US information warfare on COVID-19 discredits itself. *GlobalTimes*[Beijing,China]. <https://link.gale.com/apps/doc/A732024817/HRCA?u=anon~42601013&sid=googleScholar&xid=fc645dab>
- Mikhail.M.(2024). <http://government.ru/en/search/?q=Unblocking%20Caucasus%20Transit%20Routes&dt.till=23.08.2025&dt.since=7.05.2012&sort=rel&type=>
- Mousavi, M., & Bayramzadeh, N. (2024). Spatial analysis of the trend of regional inequalities in Iran. *Scientific- Research Quarterly of Geographical Data (SEPEHR)*, 33(131), 105-125. doi: 10.22131/sepehr.2024.2017054.3039 [In Persian]
- Mousavi, S. M., Walialah V., & Hosseini., S. N. (2025), Iran on the verge of a Geopolitical Intersection, Challenges Arising from the Possible Scenario of the Zangzor Corridor, *Defens Future Studies Quarterly*, 9(35), 77-97. <https://doi.org/10.22034/dfsr.2025.2047082.1856> [In Persian].
- OECD. (2025). Realising the potential of the Middle Corridor: A strategic investment and policy roadmap. <https://www.oecd.org/eurasia/realising-the-potential-of-the-middle-corridor.htm>
- Rashidi, A. (2024). Middle Corridor and Iran's Interests in the South Caucasus, *Central Asia and Caucasus Studies Quarterly*, 29(121), 24-54. http://ca.ipisjournals.ir/article_706613.html, [In Persian].
- Reuters. (2024). Azerbaijan, Armenia, and the regional security challenges for Iran. Retrieved from <https://www.reuters.com>
- Schmidt, J. (2023). *Security challenges in the Caucasus and Central Asia, A German and European perspective*. https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/caucasus_smj_030301.pdf
- Statistical Center of Iran, <https://amar.org.ir/statistical-information/statid/28511>

- U.S. Army Europe & Africa. (2025). Exercise Agile Spirit 25 kicks off in Georgia. <https://www.europeafrica.army.mil/Media/Newsroom/Article/4020150/exercise-agile-spirit-25-kicks-off-in-georgia>
- Umarova, N. (2024). On the Prospects of the Zangezur Corridor for Central Asia, Caspian Policy Center, Available at: <https://www.caspianpolicy.org/research/category>.
- World Bank. (2023). World Bank Open Data. World Bank. <https://data.worldbank.org/>
- World Bank. (2024). Middle Trade and Transport Corridor—Policies and investments to unleash the full potential. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099042423144340042>
- Zarei, B., Mousavi Shahidi, S. M. (2024). Iran and the actors of the Caspian geopolitical region (interaction, confrontation, capacities and strategies), Tehran: Tehran University Press. **[In Persian]**

COPYRIGHTS

© Authors retain the copyright and full publishing rights. This is an open access article under the CC BY-NC license:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Publisher: Urmia University.

